

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

**GOTICKÁ ARCHITEKTURA A VÝZDOBA
KOSTELA SV. MARKÉTY V LODĚNICÍCH**

bakalářská diplomová práce

ŠÁRKA NOVÁKOVÁ

Vedoucí práce: Mgr. Petr Čehovský, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a zdroje, které jsem při jejím zpracování použila.

Rozsah práce: 105 686 znaků (včetně mezer).

V Olomouci dne 26. 6. 2018

..... podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucímu této práce, panu Mgr. Petru Čehovskému, Ph.D., za doporučení při výběru literatury, cenné připomínky a celkovou ochotu i odborné vedení.

Mé díky patří rovněž Mgr. Vítu Rozkydalovi za zpřístupnění objektu a také pracovníkům Územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu v Brně za pomoc při dohledání průzkumů, dokumentací a všech dalších dostupných materiálů.

OBSAH

1. ÚVOD	4
2. VÝVOJ BĀDÁNÍ	6
3. DĚJINY A SPRÁVA FARNOSTI LODĚNICE VE 13.–16. STOLETÍ	10
4. KOSTEL SV. MARKĚTY V LODĚNICÍCH	11
4.1 STAVEBNÍ VÝVOJ	11
4.2 ARCHITEKTURA	14
4.3 ARCHITEKTONICKÁ SKULPTURA.....	21
4.3.1 Presbytář.....	21
4.3.2 Jižní věž	22
4.3.3 Trojlodí.....	25
4.4 NÁSTĚNNÁ MALBA.....	26
4.5 MOBILIÁŘ.....	27
4.5.1 Křtitelnice.....	27
4.5.2 Pieta.....	27
5. KOSTEL SV. MARKĚTY V KONTEXTU SOUDOBÉ SAKRÁLNÍ ARCHITEKTURY JIŽNÍ MORAVY.....	30
6. ZÁVĚR	37
RESUMÉ	38
SUMMARY	39
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	40
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	41
SEZNAM OBRAZOVÉ PŘÍLOHY.....	47
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	50
ANOTACE	82

1. Úvod

Vesnice Loděnice leží v rovinatém území jihozápadní Moravy, východně od Moravského Krumlova, obklopená nedalekými Dolními Kounicemi na severovýchodě a Pohořelicemi na jihu. Právě zeměpanské město Pohořelice sloužilo ve středověku jako významná křižovatka cest mezi Brnem, Znojmem a Vídní.¹ Aktuální umělecké dění v těchto městech, převážně prostředí znojenské, pomohlo utvářet architekturu i výzdobu nedalekého loděnického kostela sv. Markéty, jehož výstavba s různými přestávkami trvala přes celé 15. století. Odlišný stylový charakter východní části kostela i výrazně mladšího trojlodí si žádá bližší pohled na historické i kulturní prostředí, ve kterém stavba vznikala. I v zde totiž platí, že je třeba sledovat také zájmy stavebníků, kteří se stávají „*šříteli*“ těchto vlivů na venkov.

Vznik loděnického kostela iniciovali premonstráti z kláštera v Louce u Znojma, jehož majetky byly rozprostřeny po celé jižní Moravě. Tomáš Borovský je dělí na tři centra: první, v blízkém okolí Louky, druhé, rozpínající se kolem Moravských Budějovic, s centrem v Domamili, a konečně třetí, severovýchodní, s centrem v Loděnicích, kde si premonstráti vydržovali dvůr s přechodným sídlem a kostelem sv. Markéty.² Díky této skutečnosti zde mohla vzniknout sakrální stavba se specifickým architektonickým řešením v podobě kostela s dlouhým chórem na východě, ke kterému přiléhalo dvojvěží napojené na opatské sídlo. Celkové řešení stavby zohledňuje funkci venkovského kostela i soukromé prostory určené pro louckého opata. Díky těmto vlastnickým vztahům se pochopením podoby loděnického kostela pojí také nástin časově spjaté architektury Znojma a jeho okolí, na jejímž formování se klášter jakožto významné kulturní centrum podílel – příkladem není pouze samotný areál konventu, ale také budova farního kostela sv. Mikuláše, započatého již roku 1338, jehož patronát náležel právě louckým premonstrátům.³

Podobně jako vůdčí královská města jako Olomouc, Brno nebo Jihlava se stává Znojmo v období vrcholné gotiky silným opěrným bodem svrchované moci na Moravě. Díky výhodné

¹ Ladislav Hosák, Středověká mezinárodní obchodní cesta jižní Moravou, *Jižní Morava IX*, 1973, s. 143–146, cit. s. 144.

² Tomáš Borovský, Majetkový vývoj kláštera v Louce do konce 15. století, *Jižní Morava XL*, 2004, s. 21–36, cit. s. 23.

³ Petr Kroupa, Farní kostel sv. Mikuláše ve Znojmě, *Průzkumy památek II*, Praha 1996, s. 73–100, cit. s. 81.

geografické poloze se zde mohly střetávat kulturní vlivy přicházející z území moravského i rakouského. Město samotné zažívalo v neklidné době počátku 15. století⁴ vzestup na politickém významu, a to díky četným pobytům Zikmunda Lucemburského (1368–1437), pro něhož se díky svému umístění nedaleko od Vídně, ale i na cestě do Budína stalo ideálním prostředím k diplomatickým jednáním i ceremoniím.⁵ V městě samotném potom v druhé polovině 14. století pokračuje stavba farního kostela, která se vine i přes století nadcházející, na přelomu 14. a 15. století také zřejmě pozvolna vznikala nová východní část klášterního kostela v blízké Louce.⁶

Obzvláště na pozvolna vznikajícím kostele sv. Mikuláše se rychle projevil vliv dalšího velkého uměleckého centra – Vídně, která zažívala umělecký rozkvět, jenž se vtělil do probíhající stavby svatoštěpánského chrámu. Do této hutě přicházejí na přelomu staletí parléřovští kameníci z Prahy v čele s Václavem Parléřem, jenž byl povolán k projektu zvýšení věže.⁷ Podíl Vídně na vývoji gotické architektury však pozvolna rostl již dříve. Svěbytným stavitelem, který z parléřovských objevů do jisté míry vycházel, se zde stává Michael Chnab († kolem roku 1404), jehož klenební vzory jsou syntézou objevů pražských, slezských i anglických.⁸

Situaci na jižní Moravě narušuje po markraběcích válkách další konflikt v podobě sílícího husitství. Císař Zikmund, nezvládaje již situaci, svěřil postupně Jihlavu, v roce 1421 Znojmo a v roce 1423 nakonec i Brno s celým zbylým územím Moravy rakouskému vévodovi Albrechtu V. Rakouskému (1397–1439). Ačkoliv byl v roce 1425 husity dobyt klášter v Louce, s umělecká produkce ve Znojmě se zcela nezastavila. Většina kameníků se dále angažovala v dostavbě farního kostela sv. Mikuláše ve dvacátých a třicátých letech.⁹ Významnou osobností, která měla vliv na znojemské umění v první polovině 15. století byl malíř a řezbář Jakub Kaschauer (1429–1463), průkopník nového realisticky zaměřeného proudu.¹⁰

⁴ Ke konci 14. století sužovaly jižní Moravu markraběcí války. Konflikt, který se rozhořel mezi syny markraběte Jana Jindřicha Lucemburského Joštem (1354–1411) a Prokopem (1350–1405) započal již v koncem sedmdesátých let 13. století a táhnul se v několika etapách i přes počátek nového věku. Tato nestálá situace se odrazila i na hospodářské i kulturní situaci a výrazně se podepsala na staveništích velkých městských chrámů v Brně, Jihlavě i Znojmě. Více viz Josef Válka, *Dějiny Moravy. Díl 1. Středověká Morava*, Brno 1991, s. 105.

⁵ Klára Benešová – Jan Chlábek, Dne 9. prosince 1437. Znojemský chrám sv. Mikuláše v době smrti císaře Zikmunda, in: Eva Doležalová – Petr Sommer (edd.), *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu*, Praha 2016, s. 279–297, cit. s. 280.

⁶ Zdeněk Vácha, Opatská kaple (kaple sv. Šebestiána) premonstrátského klášterního kostela Panny Marie a sv. Václava ve Znojmě-Louce. (Poznámky ke stavebnímu a výtvarnému vývoji), *Archaeologia historica* XXXVII, 2012, č. 2, s. 539–555, cit. s. 548.

⁷ Marlene Zykanová, Ke stavebním dějinám a umělecko-historickému významu Svatoštěpánského dómu ve Vídni, in: *Vídeňská gotika. Sochy, sklomalby a architektonická plastika z dómu sv. Štěpána ve Vídni*, Praha 1992, s. 27–58, cit. s. 43.

⁸ Činný byl například v Klosterneuburgu, pracoval na Spinnerin am Kreuz ve Wiener Neustadt. Jeho dílem je také vídeňský kostel Maria am Gestade. K jednotlivým zakázkám nejpodrobněji viz Elisabeth Hassmann, *Meister Michael. Baumeister der Herzoge von Österreich*, Wien 2002, zvl. s. s. 511–521.

⁹ Jakub Vítovský, Umělci v jihomoravských městech in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky ke renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 19–32, cit. s. 25–26.

¹⁰ Ibidem.

Vlivem nestálé situace v Čechách nabývá na významu vídeňské prostředí. Hut' při dómu sv. Štěpána střídá pražskou na pozici nejvýznamnějšího stavebního podniku ve střední Evropě a umění odtud proudící ovlivňuje celé postupně celou oblast Dolního Rakouska i pohraničí.¹¹ Příkladem je kostel sv. Štěpána v Eggenburgu, jehož trojlodí vychází ze svatoštěpánské huti a z obdobně stylově orientovaného kostela piaristů v Kremži.¹²

Záměrem tohoto stručného nástinu historické a kulturní situace na jižní Moravě v první polovině 15. století je ukázat, v jakém ovzduší kostel sv. Markéty vznikl. Již z následující kapitoly, která se zabývá předchozím badatelským zájmem je patrné, že jde o stavbu, které bylo již několik prací věnováno. Cílem předkládané práce je vyjádřit se ke chronologii výstavby kostela i stylovým paralelám jeho architektury a výzdoby s důrazem na znojemskou oblast, popřípadě oblast dolnorakouskou. Analýza historické situace v Loděnicích v rozmezí 13. – 16. století, stavebního vývoje kostela, jeho architektury, kamenosochařské výzdoby a také dobového mobiliáře, která je klíčovou součástí práce, doufejme poslouží jako základ k průběžně formulovaným závěrům či zpřesnění některých, předchozími pracemi již otevřených, otázek.

2. Vývoj bádání

První zmínky o loděnickém kostele se objevují u Gregora Wolného.¹³ Kostel sv. Markéty vidí jako jednu z nejranějších fundací louckého kláštera premonstrátů, který zde v roce 1132 zřídil kostel a v roce 1190 faru.¹⁴ Detailněji se však stavbě věnuje až v *Kirchliche Topographie von Mähren*,¹⁵ kde předpokládá, že kostel musel být postaven nejpozději do roku 1220.¹⁶ Obdobné časové zařazení dnes stojícího kostela, do první poloviny 13. století, uvádí i August Prokop.¹⁷ Svůj názor opírá zejména o stylová srovnání východní části kostela v Loděnicích (především interiérů jižní věže přiléhající k chóru) s presbytářem v trebičské bazilice sv. Prokopa. Architektonickou skulpturu v presbytáři srovnává například se Staronovou synagogou v Praze, s klášteřem v Dolních Kounicích a zaniklým kostelem sv. Mikuláše v Brně.¹⁸ Na základě existence omítnutého zdiva nad

¹¹ V letech 1404–1429 vede vídeňskou hut' Petr z Prachatic, po něm Jan z Prachatic a mezi lety 1446–1454 Hanns Puchspaum a od roku 1454 Lorenz Spennig, kteří rozvíjeli parlérovské dědictví síťové klenby. Posledním pozdně gotickým architektem, který se významně zapsal na vývoji vídeňské huti se stal Anton Pilgram. Viz Günter Brucher, *Architektur von 1430 bis um 1530*, in: Artur Rosenauer (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich III. Spätmittelalter und Renaissance*, München – Berlin – London – New York 2003, s. 195–266, cit. s. 222–224.

¹² *Ibidem*, s. 230–231.

¹³ Gregor Wolny, *Die Markgrafschaft Mähren, topographisch, statistisch und historisch geschildert III. Znaimer Kreis*, Brünn 1837, s. 393–397.

¹⁴ *Ibidem*, s. 394.

¹⁵ Gregor Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften*, Brünn 1867, s. 329–333.

¹⁶ *Ibidem*, s. 329.

¹⁷ August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung IV*, Bd. I, 1904 Vídeň, s. 312–314.

¹⁸ *Ibidem*, s. 312.

úrovni dnešní klenby bočních lodí se domnívá, že klenba původní byla vyšší a kostel měl původně halovou dispozici.¹⁹ Snížení bočních lodí považuje za výsledek renovace v roce 1582 (udává ovšem rok 1583), přičemž hlavní loď má být podle autora pozůstatek původní raně gotické dispozice.²⁰ August Prokop také pokládá jižní věž kostela za sídlo louckých opatů, kteří měli přebývat přímo v jejích místnostech.²¹

Podobná datace východní části kostela (1230–1240) se objevuje i u Aloise Hrudičky, který celý kostel charakterizuje jako stavbu *slobu přechodního*,²² a stejně tak ve *Vlastivědě moravské* (1220–1240).²³ Zde se Augustin Kratochvíl kromě časového zařazení zamýšlí i nad nejranější podobou stavby. Tu opírá o barokní oltářní obraz se sv. Markétou, na němž je loděnický kostel znázorněn jako stavba flankovaná dvojevěžím při presbytáři.²⁴ Podobně jako August Prokop přikládá jižní věži funkci obytnou.²⁵ Krypta měla podle Augustina Kratochvíla sloužit jako kostnice.²⁶ Vztah osmiboké klenby v Třebíči a v Loděnicích rozvádí i Alfred Wenzel v článku zabývajícím se stavební historií třebíčské baziliky.²⁷

Loděnickému kostelu je věnováno také heslo v příručce Karla Ginharta a Georga Dehia.²⁸ Chór s věžemi datují autoři do konce 13. století podobně jako vnitřní členění trojlodí a některé jeho konzoly. Současně je zde vyslovena myšlenka, že krypta pod presbytářem může být pozůstatkem původního opevněného kostela.²⁹

Za raně gotickou považuje východní část kostela i monografická práce Elfriede Paweletz *Die Kirche in Lodenitz*.³⁰ Text se zaměřuje zejména na podrobný popis nejen celé dnešní stavby, ale také na její původní podobu, jež autorka rekonstruuje podle stejného obrazu jako Augustin Kratochvíl. Součástí textu je řada pečlivých nákresů, a to jak jednotlivých kamenných článků, tak

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem, s. 313.

²¹ Ibidem, s. 312.

²² Alois Hrudička, *Topografie diecéze brněnské*, Brno 1908, s. 662–663.

²³ Augustin Kratochvíl, *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Pobořelský okres*, Brno 1913, s. 121–126. – Důkazem, že toto datování nepřijali pouze badatelé, je článek v pohořelických novinách (*Pobrlitzger Zeitung*) z ledna 1933 ku příležitosti oslavy domnělého sedmistého výročí založení kostela, které se opírá o pověst, zaznamenanou loděnickým farářem Maxmiliánem von Mandersfeldem (působil zde v letech 1769–1779). Ta udává, že zakladatelem farnosti byl sám Přemysl Otakar I., autor zde dokonce uvádí přesné datum: 23. červen 1223. Viz Martin Vrba, Die Pfarrkirche in Lodenitz 700 Jahre alt, in: *Pobrlitzger Zeitung* XI, 1933, č. 1, 3. 1., s. 3.

²⁴ Tato malba z přelomu 17. a 18. století byla součástí barokního oltáře (dnes v majetku Moravské galerie v Brně. Viz Kratochvíl (pozn. 23), s. 125.

²⁵ Ibidem, s. 123.

²⁶ Ibidem, s. 121.

²⁷ Alfred Wenzel, Die Baugeschichte der Klosterkirche zu Trebitsch, *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft* V, Marburg 1929, s. 353–419, cit s. 408–409.

²⁸ Karl Ginhart – Georg Dehio, *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler in der Ostmark I. Wien und Niederdonau*, Berlin 1941, str. 310.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Elfriede Paweletz, *Die Kirche in Lodenitz*, Wien 1944. Práce je v současné době k nahlédnutí v knihovně Územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu v Brně [dále jen ÚOP NPÚ v Brně].

celé dispozice kostela, opřeny o vlastní měření.³¹ K již dříve zmiňovaným analogiím, které se týkají zejména východní části, přidává kostely opatřené věžemi s obrannými prvky v blízkém okolí Loděnic jako například v Našiměřicích a Olbramovicích (i zde se, podobně jako v případě kostela sv. Markéty, objevují kamenné krakorce, jež dřív pravděpodobně nesly dřevěné podsebití) a Malešovicích.³² Elfriede Paweletz srovnává interiéry loděnické jižní věže (obzvláště její druhé patro) s kaplí sv. Šebestiána ve věži při presbytáři klášterního kostela v Louce, ve které se rovněž objevují figurálně zdobené konzoly.³³

Naopak zmínkou, ovšem zcela pochopitelnou k syntetickému charakteru publikace *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*, naráží na kostel sv. Markéty Dobroslav Líbal. Jádrem celé stavby časově posouvá až na konec 13. století podobně jako Georg Dehio, dispozici trojlodí potom srovnává s kostelem sv. Jakuba v nedalekých Pohořelicích.³⁴ Obdobný pohled nabízí také později vydaný *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*.³⁵ I zde vidí Dobroslav Líbal *archaicky* členěnou baziliku jako stavbu v jádru z přelomu 13. a 14. věku, presbytář s věžemi potom chápe jako důležitý článek ve vývoji lucemburské gotiky, dále připojuje vnoření chóru do poslední čtvrtiny 14. století.³⁶

Ideový i praktický význam dosud stojící jižní věže kostela rozvedl Václav Mencl ve své studii *Panské tribuny v naší románské architektuře*.³⁷ Opět srovnává interiéry loděnické věže s jižní věží při presbytáři v Louce, a to zejména s kaplí sv. Šebestiána, která vyplňuje její první patro. S ohledem na tento vzor posouvá dataci loděnické věže až do první čtvrtiny 14. století. Zároveň vylučuje předchozí názory, že by snad tyto prostory mohly sloužit k obytným účelům. Jak napovídá název studie, řadí Václav Mencl loděnickou věž svou formou i funkcí do kontextu panských tribun, které tradicí vycházejí už z románské doby. Stavbu presbytáře datuje do konce 13. století.³⁸ V Menclově pozdější práci věnované vývoji středověkých kleneb, je zmíněna klenba druhého patra věže v Loděnicích jako ozvuk presbytáře a severní předsíně v Třebíči.³⁹

I přes nové názory týkající se datování stavby v dobovém tisku⁴⁰ stále převládá idea raně gotického kostela z 12. století, zaleženého Přemyslem Otakarem I. Naproti tomu později vydaná publikace *ABC Kulturních památek Československa*, uvádí původ nejstarší části kostela z první a třetí čtvrtiny 14.

³¹ Sama autorka kritizuje předešlé plány Augusta Prokopa, které nepovažuje za zcela přesné. Kritizuje především poměr výšky a šířky. *Ibidem*, s. 15.

³² *Ibidem*, s. 48–50.

³³ *Ibidem*, s. 56.

³⁴ Dobroslav Líbal, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*, Praha 1948, s. 261.

³⁵ Dobroslav Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, str. 239–240.

³⁶ *Ibidem*, s. 240.

³⁷ Václav Mencl, *Panské tribuny v naší románské architektuře*, *Umění XIII*, 1965, s. 25–58, cit. s. 55.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Václav Mencl, *České středověké klenby*, Praha 1974, s. 55.

⁴⁰ Rudolf Jelínek, *Z historie okresu, Znojemske XVI*, 1966, č. 3, 26. 1., s. 3.

století.⁴¹

Potřebné záchranné práce kostela v devadesátých letech podměnily rovněž jeho celkový průzkum. Ačkoliv z něj nevzešel průzkum stavebně-historický, některé nové závěry přináší časově příbuzné příspěvky Petra Kroupy⁴² a Bohumila Samka⁴³, jež se mohly zároveň opřít o aktuální poznatky týkající se soudobých stavebních aktivit ve Znojmě⁴⁴ i v Louce.⁴⁵ Bohumil Samek ztotožňuje výstavbu hlavních částí loděnického kostela s úřady dvou louckých opatů Přibyslava I. z Hodic (1429–1438), za jehož působení měla vzniknout východní část, a Přibyslava II. z Hodic (1444–1466), kdy bylo dle autora postaveno trojloďí.⁴⁶ Toto vymezení se však opírá o dosud ne zcela vyjasněnou chronologii jednotlivých opatských úřadů v období druhé čtvrtiny 15. století.⁴⁷ Oba autoři si také všímají existence římsy v interiéru kostela,⁴⁸ díky níž lze uvažovat o kněžišti s věžemi jako o samostatně stojícím útvaru, jenž teprve později doplnilo dnešní trojloďí.⁴⁹

Počátek výstavby současného loděnického kostela po husitském plenění v louckém klášteře v polovině dvacátých let 15. století (konkrétně je zmiňován 1430) udává krátké katalogové heslo v publikaci *Deset století architektury*.⁵⁰ Na texty Petra Kroupy a Bohumila Samka do velké míry navázala rovněž útlá monografie kostela od Petr Eckla.⁵¹ Ta se vyznačuje cílem rekapitulovat stručnou historii celé stavby. Tento záměr pomohlo naplnit studium farní kroniky i archivních pramenů, které autor cituje v závěru práce. Rozboru reliéfní výzdoby parapetu kruchty v interiéru kostela se věnoval Petr Čehovský.⁵²

⁴¹ Jan Muk, heslo Loděnice. Farní kostel sv. Markéty, in: Jan Muk – Eva Šamánková (red.), *ABC kulturních památek Československa*, Praha 1985, s. 288.

⁴² Petr Kroupa, heslo Opevněný farní kostel sv. Markéty v Loděnicích, Katalog církevní architektury na Jižní Moravě, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky ke renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 118–120.

⁴³ Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska*, 2, J/N, Praha 1999, s. 397–402.

⁴⁴ Z výzkumu vzešel stavebně-historický průzkum. Jeho závěry byly publikované prostřednictvím článku Petra Kroupy. Srovnej Petr Kroupa, *Znojmo, okres Znojmo – farní kostel sv. Mikuláše – SHP* (stavebně-historický průzkum), Brno 1996, ÚOP NPÚ v Brně a Petr Kroupa, Farní kostel v. Mikuláše (pozn. 3).

⁴⁵ Srovnej Petr Kroupa, *Znojmo – Louka, okres Znojmo, areál bývalého premonstrátského kláštera, SHP* (stavebně-historický průzkum), Brno 1995, ÚOP NPÚ v Brně a Jiří Kroupa – Petr Kroupa – Lubomír Slaviček et al., *Premonstrátský klášter v Louce. Dějiny – umělecká výzdoba – ikonologie*, Znojmo 1997.

⁴⁶ Samek (pozn. 43), s. 398.

⁴⁷ Nejednoznačně mluvící archivní prameny zapříčinily určité zmatení, pokud jde o identifikaci jednotlivých opatů v daném období. Zatímco některé publikace zmiňují dvě stejnojmenné osoby jménem Přibyslav, mezi nimiž se udává také jistý opat Jan V., jiné slučují oba do jedné osoby s úřadem spadajícím do let 1433/4–1436. K tomuto názoru se po studiu opatských pečeti přiklání i Martina Bolom-Kotari. Ve své dizertační práci však existenci Přibyslava I., jehož nástupce by sdílel nejen jeho jméno, ale také převzal jeho pečeť, ani nevyklučuje. Viz Martina Bolom-Kotari, *Pečeti moravských premonstrátů v letech 1436–1784. Sfragistika představených a konventů v kontextu jejich diplomatického materiálu* (dizertační práce), Ústav pomocných věd historických a archivnictví FFMU, Brno 2013, s. 30–31, cit. pozn. 143.

⁴⁸ Římsa se nachází na západní stěně zříčené severní věže (nyní sakristie) obrácené do severní boční lodí.

⁴⁹ Kroupa, Opevněný farní kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 120. – Samek (pozn. 43), s. 398.

⁵⁰ Klára Benešová, Kostel sv. Markéty. Loděnice in: idem a kol., *Deset století architektury II. Architektura gotická*, Praha 2001, s. 256.

⁵¹ Petr Eckl, *Farní kostel sv. Markéty v Loděnicích*, Brno 2004.

⁵² Petr Čehovský, *Kamenné skulptury v Podjíví 1480–1550*, Olomouc 2012, s. 184–185.

Dosud nejrecentnějším příspěvkem narážejícím zejména na chronologii vzniku dnešního loděnického kostela je studie Zdenka Váchy věnovaná kapli sv. Šebestiána v Louce. V textu definuje Zdeněk Vácha vztah mezi oběma stavbami jako čistě typologický, přičemž výstavbu východní části kostela v sv. Markéty vymezuje dobou rozkvětu opatství před rokem 1425.⁵³ Stavbě se prostřednictvím katalogového hesla věnovala rovněž Dana Běhalová, která jej začlenila do kontextu opevněných kostelů na jižní Moravě pozdního středověku ve své stejnojmenné diplomové práci.⁵⁴

3. Dějiny a správa farnosti Loděnice ve 13.–16. století

To, že lze považovat území, na němž se dnešní obec rozkládá, za místo s dlouhou sídelní historií, dokládá nález pozdně hradištního řadového pohřebiště.⁵⁵ Teritoriálně pravděpodobně patřilo k hradskému obvodu hradiště v Rokytné.⁵⁶ První písemný doklad o existenci Loděnic se však objevuje až na konci 12. století ve vyprávění milevského kronikáře Jarlocha, a to hned v souvislosti s dějinným chodem celých Českých zemí.⁵⁷ Pole, které leží nedaleko současné vsi,⁵⁸ se stalo místem bitvy mezi Přemyslovci Konrádem II. Otou, znojemským úředním knížetem, a Bedřichem (Fridrichem) knížetem českým.⁵⁹ Po dosažení smíru mezi oběma stranami a následné smrti Fridricha dosedá na knížecí trůn na dva roky Konrád Ota a zapisuje se do dějin dalším aktem – 25. října 1190 se svojí matkou Marií Srbskou zakládá premonstrátský klášter Louka u Znojma. Mezi majetky nového konventu je v již zmíněné listině jmenováno také území slavné bitvy.⁶⁰

Ve stejném výčtu je území (pod názvem *Lodinnizlb*) zahrnuto také v listině z roku 1220, kterou olomoucký biskup Robert potvrzuje louckému klášteru patronátní právo užívat desátků

⁵³ Vácha (pozn. 6), s. 550.

⁵⁴ Dana Běhalová, *Pozdně středověké opevněné kostely na jižní Moravě* (diplomní práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno 2013.

⁵⁵ Boris Novotný, Výzkum výšinného mladohradištního opevnění Rokytné na Moravsko-Krumlovsku, jeho hradský obvod a románský dvorec Řeznovice, *Vlastivědný věstník moravský* XXXIII, 1981, s. 281–301, cit. s. 290–291.

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Magdalena Moravová (ed.), *Milevský letopis: zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta*, Praha 2013, s. 124–126.

⁵⁸ V originále „*in loco, qui dicitur Ludonitz*“. Ibidem s. 126, cit. pozn. 281.

⁵⁹ Bedřich vyslal na Moravu vojsko pod vedením jeho nevlastního bratra, mladého Přemysla (pozdějšího krále Přemysla Otakara I.), které se dne 10. prosince 1185 střetlo s moravskými vojsky Konráda. Slovy kronikáře Jarlocha: „*A na místě zvaném Loděnice, svedl krutou, dlouho nerozhodnutou bitvu s tak velkou zruřivostí, že křik a volání bojujících, ryk lidí a koní a třeskot zbraní bylo slyšeti až v Kounicích, které jsou odtamtud vzdáleny přes dobrou míli.*“ Bitva u Loděnic dopadla vítězně pro Bedřicha, což znamenalo udržení svrchovanosti knížecího stolce v Praze a zároveň položilo základy specifického politického postavení Moravy v českém státu. Ibidem, s. 125.

⁶⁰ Pod názvem *Lodinnicea*, viz Moravský zemský archiv v Brně [dále jen MZA v Brně], fond E57, Premonstráti Louka. – *Codex diplomaticus bohemiae I* [dále jen CDB], s. 299–301.

z kostelů a vsí.⁶¹ Tato práva stvrzuje klášteru také papež Honorius III v roce 1224.⁶² Z uvedených majetkových listin je pravděpodobné, že již před rokem 1220 musela mít vesnice nějaký kostel, pravděpodobně založený přímo louckými premonstráty. V roce 1294 jsou už Loděnice (*Lodnitz*) v desátkové listině uvedeny jako farnost.⁶³ Z roku 1494 pochází listina zmiňující ves jako *Lodenice*.⁶⁴

Nešlo však pouze o záštitu nad památným místem slavné bitvy, Loděnice záhy získávají v množině nabytých klášterních majetků speciálního postavení. To, že se jednalo o premonstráty cíleně budované hospodářské zařízení, se domnívá například Tomáš Borovský.⁶⁵ Podle něj mohla ves postupně získat významnou roli jakožto severovýchodní centrum jinak výrazně roztroušených klášterních území.⁶⁶ Jistě tomu pomohla také vhodná geografická poloha přibližně v půli cesty mezi Znojmem a Brnem, kde znojemští premonstráti udržovali vlastní dům.⁶⁷ Tato pozice i zmíněné historické souvislosti pomáhají osvětlit důvody, proč si loučtí opati ves později vybrali jako přechodné sídlo při svých cestách.

Loděnice patřily premonstrátům až do zrušení kláštera v roce 1784.⁶⁸ Výjimkou bylo pouze období úřadu opata Metoděje Hružy, kdy se konvent dostal do tak výrazného zadlužení, že musí být Loděnice spolu se Statndorfem (dnes již zaniklá vesnice Držkovice) v roce 1544 zastaveny do rukou Jiříka Žabky z Limberka, pána z Dolních Kounic.

4. Kostel sv. Markéty v Loděnicích

4.1 Stavební vývoj

Jak už bylo naznačeno v předchozím textu, počátky historie loděnického kostela jsou do značné míry nejasné. S ohledem na dobové prameny by se dalo počítat s jeho existencí v době kolem roku 1220. Původní raně gotickou stavbu se však nepodařilo zachytit ani při sondážních průzkumech v letech 1996–7.⁶⁹ Je tedy třeba začít s konstatováním, že nejstarší stavbu nelze spolehlivě rekonstruovat ani v této práci.

⁶¹ Kromě Loděnic jsou ve výčtu jmenovány i desátky z kostelů v Šatově, Dyjákovičkách, Starém Hobzí, Rokytnici nad Rokytnou, Oleksovicích, Domamili, a ve Znojmě (u sv. Mikuláše) i ze vsí patřících k jmenovaným kostelům. Viz MZA v Brně (pozn. 60). – *CDB II*, s. 192.

⁶² Viz MZA v Brně (pozn. 60). – *CDB II*, s. 246.

⁶³ Listina z 1. července 1284. Viz MZA v Brně (pozn. 60).

⁶⁴ Listina z 25. června 1494. Ibidem. – O samotném názvu obce pojednává novinový článek Karla Hrubého, který píše, že se ještě ve 12. století západně od vsi nacházelo jezero a místní obyvatelé se stali uznávanými řemeslníky – výrobci lodic. Viz Karel Hrubý, Záhadný původ názvu obce Loděnice, *Znojmská Rovnost III*, 1993, č. 38, 21. 9., s. 4.

⁶⁵ Borovský, Majetkový vývoj kláštera v Louce (pozn. 2).

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ Tomáš Borovský, Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13.–15. století), *Brno v minulosti a dnes XIV*, 2000, s. 13–35, cit. s. 21.

⁶⁸ Kratochvíl (pozn. 23), s. 119.

⁶⁹ Samek (pozn. 43), s. 398.

Část východní, tedy presbytář s věžemi a kryptou, jejíž původ podle starší literatury sahá až do rané gotiky,⁷⁰ lze dnes již označit za stavbu mnohem mladší. Loučtí premonstráti přistoupili k novostavbě do roku 1425 (vyplenění kláštera husity),⁷¹ či až po tomto datu, za doby obnovování konventu opatem Přibyslavem ve třicátých letech.⁷² Tato doba se zároveň kryje s dokončováním prací na znojenském kostele sv. Mikuláše.⁷³ Další zakázkou pro kameníky, pracující zde po vzoru parlérovské gotiky, se měl stát právě chór s dvojevěžím v Loděnicích.⁷⁴

Z dosud ne zcela vyjasněných důvodů se práce zastavily a presbytář s věžemi stál po nějakou dobu samostatně, což je skutečnost, kterou nedokazuje pouze odlišný stylový charakter východní části a mladšího trojlodí, ale také Bohumilem Samkem a Petrem Kroupou popsána existence římsy v interiéru kostela.⁷⁵ Kolem poloviny 15. století bylo zřejmě dokončeno obvodové zdivo trojlodí, včetně sklenutí bočních lodí (loď hlavní získala provizorní plochý strop).⁷⁶ Soudě podle letopočtu na klenebním svorníku pod kruchtou, udávající rok 1504, můžeme počítat s úplným završením stavebních aktivit až s počátkem 16. století. Klenba hlavní lodi pochází ze stejné doby a není vyloučeno, že vznikla současně s kruchtou, za úřadu opata Pavla (1484–1519), kdy loucký klášter znovunabýval blahobytu.⁷⁷

V následujících desetiletích se však stal kostel předmětem dalších úprav. Roku 1573 byl zvolen do čela louckého konventu Šebestián Freytag z Čepirohu (1533–1585).⁷⁸ Touto volbou si premonstráti zajistili nové sebevědomé vedení, jehož náplní byla rovněž iniciace obnovy spravovaných statků. V Loděnicích Freytagovu renovaci připomíná druhotně osazený opatův znak z mramoru doplněný o nápis v desce nad hlavním západním vchodem:

*Léta Páně 1582 byl tento kostel obnoven a od základů znovu vystavěn nejdůstojnějším opatem Šebestiánem Freytagem z Čepirohu, jeruzalémským rytířem.*⁷⁹

Formulace *od základů* zde však byla použita spíše volně a stavba renovaci s největší pravděpodobností v základu přežila. Dokazuje to nedotčená gotická východní část i klenba kruchtly se zmíněným letopočtem. Freytagova renovace zahrnovala sklenutí vstupní síně před jižním

⁷⁰ Wolny, *Kirchliche Topographie von Mähren* (pozn. 15). – Prokop (pozn. 17). – Paweletz (pozn. 30).

⁷¹ Kroupa, Opevněný farní kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 118. – Vácha (pozn. 6).

⁷² Samek (pozn. 43), s. 398. – Eckl (pozn. 51), s. 9.

⁷³ V roce 1422, kdy stavbu zasáhl požár, měla být již dokončena severní předsíň v lineárním slohu, která se udává jako předobraz pro druhé patro loděnické jižní věže, halové trojlodí a dvě mohutné věže na rozmezí presbytáře a trojlodí. Viz Benešová – Chlístec (pozn. 5), s. 283.

⁷⁴ Samek (pozn. 43), s. 398.

⁷⁵ Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 119. – Samek (pozn. 43), s. 398.

⁷⁶ Samek (pozn. 43), s. 398.

⁷⁷ Eckl (pozn. 51), s. 9.

⁷⁸ J. Kroupa – P. Kroupa – Slavíček (pozn. 45), s. 59.

⁷⁹ Autorem přepisu je Petr Eckl. Viz Eckl (pozn. 51), s. 11.

vchodem a prolámaní větších oken v bočních lodích (dvě původní gotická se zachovala pouze v západních částech obou lodí).⁸⁰ Po smrti opata Freytaga v roce 1585 vydržel obnovený kostel bez větších zásahů po dobu bezmála sto padesáti let.

Další úpravy následovaly až počátkem 18. století, kdy bylo přestavěno západní průčelí – vznikl dnešní volutový štít, přičemž bylo zazděno gotické okno osvětlující kůr. Do stejné etapy spadá rovněž zazdění oken v presbytáři za účelem instalace nového oltáře (zdobeného obrazem s námětem sv. Markéty a s vyobrazením kostela) a zbarokizování oken v trojlodí.⁸¹ Před rokem 1739 byla u kostela postavena nová fara, která měla nahradit předpokládané staré sídlo louckých opatů.⁸² Petr Eckl předpokládá zánik původního sídla už před počátkem 17. století.⁸³ Kolem roku 1790 pravděpodobně došlo ke zřícení či zboření dvou vrchních pater severní věže.⁸⁴ Poslední úpravy v tomto období zahrnovaly zřízení nového hřbitova v roce 1792 na jihovýchodním okraji obce (starší, který obklopoval samotný kostel, byl definitivně zrušen až roku 1818).

Po napoleonských válkách se kostel ocitá v bídném stavu a před polovinou století je situace natolik kritická, že údajně zatékalo na klenby bočních lodí. Opravy proběhly až ke konci 19. století (v roce 1889). Probouráním dříve zazděných gotických oken v kněžišti získal prostor svůj původní vzhled – zvětralé kružby byly nahrazeny novými a okna zasklena novými vitrážemi.⁸⁵ Starší barokní oltář nahradil nový novogotický. V roce 1891, pořizuje farář František Košut nové varhany, což si vyžádalo také renovaci hudební kruchty, kterou bylo třeba rozšířit vysazením kamenného parapetu směrem do prostoru hlavní lodi.⁸⁶ Tuto renovaci doplnila výstavba jižního schodiště ke kruchtě. Novými vitrážemi byla rovněž byla zasklena okna v trojlodí a celý kostel získal novou dlažbu.⁸⁷

Další práce následovaly v meziválečném období. Jejich výsledkem bylo znovuotevření zazděných empor nad bočními loděmi a úprava arkád dělících hlavní loď od bočních do podoby hrotitých oblouků.⁸⁸ Tyto práce již probíhaly pod odborným dohledem památkového ústavu a předmětem zájmu byly i nutné opravy celého objektu (za druhé světové války byl kostel nadto

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem.

⁸² Rok 1739 se v literatuře udává na základě dnes již zaniklého nápisu nad vchodem, který popisuje Augustin Kratochvíl. Viz Kratochvíl (pozn. 23), s. 132. – Spolehlivěji zodpovědět otázku, zda lze projekt loděnické fary připisovat vídeňskému architektovi a staviteli Christianu Alexandrovi Oedtlovi, který zemřel o osm let dříve, náleží dalšímu bádání. Více viz Antonín Jirka, Christian Alexander Oedt na Moravě. Nová připsání, *Umění* XXXII, 1984, s. 233–239. – Toto připsání zpochybňuje například Jiří Kroupa. Viz Jiří Kroupa, heslo Bývalá rezidence louckých premonstrátů in: Dušan Foltýn (et al.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 417.

⁸³ Eckl (pozn. 51), s.11.

⁸⁴ V dnes již nedochovaném inventáři klášterního jmění z roku 1779 se podle faráře Vrby (působil v Loděnicích mezi lety 1917–1946) mluví ještě o dvou věžích. Ibidem, s. 12.

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Ibidem, s. 13.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Elfriede Paweletz uvažuje o jejich první úpravě za opata Freytaga. Viz Paweletz (pozn. 30), s. 28.

poškozen bombou) jako například první patro jižní věže, které prošlo celkovou opravou a do jehož západní stěny byl probourán nový vchod napojený na jižní boční emporu. Upraveno zde bylo rovněž okno oratoře a obdobný otvor byl vykrojen do patra věže severní.⁸⁹

Doposud poslední nutné zásahy proběhly v 90. letech, kdy byla stavba mezi lety 1996–1997 podrobena průzkumu. Po odkrytí podlahy pod křtitelnicí byla nalezena hrobka muže a ženy, zřejmě místních obyvatel.⁹⁰ Vlivem havarijní situace, ve které se celý kostel nacházel, nabyly opravy téměř generálního charakteru. Během následujícího roku byla staticky zajištěna kruchta, opravena střecha nad bočními loděmi a položena nová dlažba (snížení podlahy bylo provedeno tak, aby respektovalo její původní úroveň z 15. století). Kryptu pod presbytářem zpřístupnilo odčerpání vody.⁹¹ Při vnějších portálech i pod vítězným obloukem byly osazeny nové pískovcové schody. Interiéry získaly nové nátěry, včetně kamenných článků (klenebních žeber). Kromě úprav prošla celá stavba restaurátorským průzkumem, jehož výsledkem byla obnova křtitelnice, kovových dveří do sakristie, klasicistní kazatelny i hlavního oltáře.⁹²

4.2 Architektura

Loděnický kostel stojí na severním okraji obce. Nezvyklá poloha mimo centrum hlavní zástavby odráží jeho specifickou roli – stavba náležela k ohrazenému území, které zahrnovalo jak kostel, tak dnes již zaniklé sídlo louckých opatů – to se mělo nacházet jižně od chrámové stavby či přibližně v místech nynější budovy fary. Tento malý areál byl obehnan dnes fragmentárně dochovanou vysokou zdí.⁹³ [1]

Kostel sv. Markéty má podobu orientované, trojlodní baziliky se zhruba čtvercovým půdorysem a dlouhým presbytářem o stejné výšce a šířce jako střední loď. Po jeho jižním boku stojí mohutná hranolová věž, lehce vystupující z půdorysného rámce (její západní stěna se pojí se stěnou jižní boční lodi). Na protější straně podobným způsobem vybočuje sakristie jakožto jediný pozůstatek totožně koncipované věže severní. K jižní lodi kostela přiléhá také čtvercová předsíň (dnes sloužící jako kaple). [2]

Obvodové zdivo presbytáře je silnější než zdivo trojlodí a jeho stavební materiál se vyznačuje nezvyklou technikou – směs zdiva s převahou lámaného kamene je zvenčí obestavěna

⁸⁹ Tyto opravy vedl Emil Dufek. Dokumenty, včetně stavebního deníku, jsou dostupné na ÚOP NPÚ v Brně. Viz Stavební deník Emila Dufka, Archiv bývalého Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko, karton č. 46, fascikl S 46/9, fond Sakrální památky, ÚOP NPÚ v Brně.

⁹⁰ Eckl (pozn. 51), s. 14.

⁹¹ O zatopené kryptě píše již Augustin Kratochvíl. Viz Kratochvíl (pozn. 23), s. 121.

⁹² Eckl (pozn. 51), s. 14–15.

⁹³ Původní stav zobrazuje barokní obraz sv. Markéty. Viz Kratochvíl (pozn. 23), s. 125.

cihlou.⁹⁴ Cihelný líc, doplněný o kamenné články, byl však zachován pouze v průčelí presbytáře, zbytek pláště pokrývá omítka.⁹⁵ Po celém obvodu stavby, vyjma jižní předsíně, obíhá kamenný sokl s profilovanou římsou (k plášti západního průčelí přiléhá římsa s profilem oblounu, zbylé strany mají profil výžlabku uprostřed okosu). Světlý kámen se objevuje kromě ostění portálů a oken také v armování nároží obou věží a na čelní straně opěráků kněžiště. Kostel je zastřešený sedlovou střechou, boční lodě i severní věž pultem. Věž jižní završuje konkávní jehlancová střecha s připojenou kovovou polygonální vížkou, která na vrcholu přechází do tvaru cibulového. Doplněna je knoflíkovou špicí a kovaným křížem. [3–5]

Východní část kostela tvoří kněžiště a kryptou a věží při jeho jižní straně a sakristií na straně severní. Samotný presbytář sestává ze dvou příčně obdélných, křížově zaklenutých polí a polygonálního závěru zakončeného pěti stranami osmiúhelníku.⁹⁶ Na západě spojuje kněžiště s trojlodím vysoký, bohatě profilovaný vítězný oblouk.⁹⁷ Východní závěr tvoří šest jedenkrát odsazených opěráků, plochu mezi nimi prolamuje pět úzkých ostře zalomených oken s do obou stran se rozevírající špaletou. Okna vyplňují jeptišky s jednoduchou kružbou, tato kamenná část je zvenčí doplněna dvakrát pravouhle odstupňovaným cihelným profilem. Provedení opěráků kněžiště (ustupující čelní břit ústící do nápadně předsazeného střešního parapetu) není ve své vrchní části původní, což je skutečnost, která otevírá otázky o existenci ochozu, sloužícího k obraně.⁹⁸ Naproti tomu původní tvarosloví bylo zachováno v chórovém interiéru. [6] Dvě křížová pole klenby a šestipaprskový závěr sestávají z klenebních žeber o profilu úzkého klínu s výžlabkem uprostřed okosu (tento profil nacházíme v celé východní části) a protínají se v kruhových svornících, které zdobí figurální motivy. Jednotlivá klenební žebra se sbíhají do dlouhého svazku s profilací oblounů a výžlabků. Tyto přípory však neústí přímo do konzol, jejich pomyslný pohyb zastavuje podokenní římsa, jež je protíná v partiích krycích desek. Tato římsa se táhne po obvodu celého kněžiště, a to částečně i přes vítězný oblouk.⁹⁹ Polygonální jehlancové konzoly přípor se nacházejí teprve pod ní. Další profilovanou římsu najdeme na západní stěně severní věže (sakristie) obrácené do dnešního trojlodí, jde o již zmíněný fakt podporující myšlenku, že celá východní část stavby stávala po čas samostatně.¹⁰⁰ [7] Jako další důkaz posloužil také objev

⁹⁴ Plášť tvoří lomový kámen, granit a pálená cihla. Režné cihly mají rozměr 25–27 × 12,5 × 8–9 cm. Viz František Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci-průzkum pláště* (restaurátorská zpráva), Brno 2007, ÚOP NPÚ v Brně.

⁹⁵ Kamenné články z mušlovce a vápence. Ibidem.

⁹⁶ Celý chór je vysoký asi 10, 20 m. Viz Paweletz (pozn. 30), s. 31.

⁹⁷ Vítězný oblouk sahá v nejvyšším bodě přibližně do výšky 7, 80 m. Ibidem.

⁹⁸ Kroupa, *Opevněný kostel sv. Markéty* (pozn. 42), s. 119.

⁹⁹ Římsa se nachází ve výšce 2, 79 m. Viz Paweletz (pozn. 30), s. 35.

¹⁰⁰ Obdobná římsa na jižní straně byla odsekána. Viz Samek (pozn. 43), s. 398.

stavebních spár při posledních opravách, jež vynikly po odstranění omítek do úrovně dvou metrů na rozhraní presbytáře a trojlodí.¹⁰¹

Dnešní sakristii spojuje s kněžištěm sedlový portál. I tuto čtvercovou prostoru klene křížová žebrová klenba, její žebra jsou třikrát ostruhově podsekuta, protnutí zdobí kruhový svorník s reliéfní rozetou.¹⁰² Vpravo směrem od vstupních dveří se do stěny těsně nad podlahou prolamuje hluboký výklenek. Celou místnost osvětluje drobné obdélné okno ve východní stěně. Nad sakristií se nachází nízké patro (zkosený strop díky pultovému zastřešení), které se do prostoru presbytáře otevírá půlkruhovým otvorem. Otevření patra bylo docíleno při přestavbě v roce 1932 současně s úpravou empor v trojlodí, na které je celá místnost napojená.¹⁰³

Pod chórem se nachází prostorná klenutá krypta.¹⁰⁴ [8] Sestává ze dvou zaklenutých částí (klenba z cihlových tvarovek). Východní část klene lomená bezžeborná klenba, má závěr o třech stranách šestiúhelníku, který se stáčí kolem středního polygonálního pilíře v závěru. Západní část, sklenutá valenou klenbou zpevněnou pasy, je oproti východní snižená a sestává ze dvou lodí dělených třemi sloupky. V jejím nejzápadnějším závěru se po jižní straně otevírá strmé schodiště k padacím dvířkům do hlavní lodi (v současné době nepřístupné). Dnešní přístup sedlovým portálem vede z jižní strany z rovného schodiště, jež se napojuje na šnekové spojující kryptu s jižní věží.

Třípodlažní útvar jižní věže tvoří masivní zdivo, do něhož vrůstá v severovýchodním koutě v místě setkání s presbytářem vřetenové schodiště. [9–10] Přízemí sestává z jednoduché čtvercové místnosti završené jednoduchou křížovou klenbou s detaily stejného charakteru jako v protější sakristii. Do severní zdi byl později (pravděpodobně při úpravách souvisejících s novým oltářem na počátku 18. století) proražen barokní portál, který místnost spojuje s interiérem presbytáře. Vnější vchod zprostředkovává opět novodobý obdélný portál s kamenným ostěním v jižní stěně. O původní koncepci přístupu k věži svědčí dnes zazděný portál sedlový, vsazený do jižní stěny presbytáře kostela, který sloužil jako přístup k věži z interiéru, v dobách, kdy ještě neexistoval zmíněný portál barokní. Tento portál ale spojoval kněžiště ne s podvěžím, nýbrž se šnekovým schodištěm. To má dnes oddělená vstupní dvířka zvenčí, i ta jsou však novodobá.

Původní i nově zbudované přístupy se vážou také k prvnímu patru věže. Jako vstup ze schodiště slouží další sedlový portál s jednoduchým kamenným ostěním. Později zbudovaný západní vchod vedoucí z empor nad boční lodí kopíruje obdobné řešení nad sakristií na severu.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Žebra ústí do stěn v úrovni asi 2,35 m nad podlahou. Viz Paweletz (pozn. 30), s. 41.

¹⁰³ Ibidem, s. 42–43.

¹⁰⁴ Podle Elfriede Paweletz je celá krypta oproti kněžišti mírně vychýlená. Chór se podle jejích měření nachází asi 80 cm severněji a krypta je také delší. Ibidem, s. 37.

Ve východní stěně místnosti nalezneme dnes zazděný sedlový portál. V původní podobě stavby nejspíše, vzhledem k již popsané nepůvodnosti portálů v přízemí, sloužil jako jediný vnější přístup do věže.¹⁰⁵ Prostor završuje obkročná žebrová klenba mající základ v nakoso posazeném čtverci, žebra v něm se kříží v kruhovém svorníku rovnoběžně s obvodovými stěnami. Tento obrazec je doplněn čtyřmi koutovými klenbičkami, které protíná diagonální žebro. [11] Většina svorníků je opět zdobená rozetou, pouze dva jsou hladké. Svazek prutů krátkých klenebních přípor ukončuje dvojí ostruhové podseknutí, které je nadto posazené na, co do výšky ve stěně poměrně nízko usazených, drobných jehlancových konzolkách (některé jsou však poškozené). Místnost se do kostelního chóru otevírá nízkým půlkruhovým otvorem.¹⁰⁶ Do stěny jižní jsou proražena tři drobná obdélná okna. Vnitřní špaleta dvou vrchních má lomený záklenek, větší spodní okno doplňuje záklenek půlkruhový.

Bohatost architektonického pojetí interiérů symbolicky graduje v druhém patře. Do místnosti vede další kamenný sedlový portál (jeho ostění bylo odsekáno). Kvadratickou prostoru klene oktogonální kupolovitá paprscitá klenba, která je v rozích doplněna o koutové kápě stejného principu jako klenba prvního patra. [12] Klenbu vynášejí konzoly s profilovanými římsami, pod nimiž se nachází modelované lidské hlavy, listoví a další figurální motivy. Místnost se v jižní i v západní stěně rozšiřuje do vysokých, křížově zaklenutých výklenků (stejná výška sklenutí jako klenba hlavní). Ve výklencích jsou také vsazená malá kruhová okna s obdélnou špaletou jako jediné zdroje světla v místnosti. Celé druhé patro vykazuje stopy poškození jak na architektonickém detailu (konzoly), tak i na centrální klenbě – jedno její pole bylo zničeno instalací hodinové stroje.¹⁰⁷ Nad úroveň druhého patra přechází šnekové schodiště do schodiště rovného v síle zdi, jež vede do posledního zvonického patra. Na severním průčelí věže lze pod drhovým poschodím spatřit kamenné krakorce.

S fortifikačním systémem kostela se spojuje existence dnes již nedochované skryté místnosti nad klenbou presbytáře.¹⁰⁸ Do tohoto prostoru se bylo možné dostat portálem v druhém patře věže. Celá místnost byla s nejvyšší pravděpodobností zaklenutá (svědčí o tom náběh žebra klenby v jejím jihozápadním rohu).¹⁰⁹ Na severní straně se dochoval další, dnes již zazděný portál, který měl sloužit jako spojení s druhou věží, odkud šlo pokračovat dolů schodištěm, jehož křídlo je dochované ve východní zdi severní věže.¹¹⁰ Jako konečné odříznutí vnějšího přístupu sloužily

¹⁰⁵ Tento portál byl plně odkryt rovněž při přestavbě v roce 1932. V jeho ostění se dochovala železná úchytky. Ibidem, s. 58.

¹⁰⁶ Upraveno rovněž při přestavbě v roce 1932. Ibidem.

¹⁰⁷ Samek (pozn. 43), s. 401.

¹⁰⁸ Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 118.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 119.

¹¹⁰ Oba portály jsou lícované směrem dovnitř.

železné dveře vedoucí z presbytáře do sakristie, které se daly uzamknout zevnitř.¹¹¹ Ty lze současně brát jako hypotetické vodítko pro určení funkce prostorů nad nimi. Pokud sloužily místnosti věže jižní jako soukromé prostory ke kontemplaci, její severní protějšek mohl náležet účelům praktickým s využitím jako depozitář či trezor, chránící kostelní (klášterní) majetek.¹¹² Kromě dnes již přerušného průchozího systému se dochovalo ještě několik prvků, sloužících k obranně kostela, jako například zmíněný fragment vysoké zdi východně od dnešní stavby. Opodstatněné úvahy o existenci dřevěného podsebití otevírá také umístění krakorců na severním průčelí jižní věže a snad i vyvedení opěráků v kněžišti.¹¹³ Obdobné zařízení lze předpokládat rovněž u nedochované věže severní.

S jižní věží se pojí existence opatského sídla, které zmiňuje většina dosavadní literatury. Jednotlivé texty se liší pouze v tom, jakou podobu toto sídlo mělo, tedy zda opati sídlili přímo v jižní věži,¹¹⁴ či v její blízkosti.¹¹⁵ Prostory, které by mohly sloužit k obývání, ale v dnešním kostele nalzáme jen s velkými otazníky. I přesto je ale někteří autoři hledali v dnes stojící jižní věži, kde mělo jako obytná místnost sloužit především druhé patro.¹¹⁶ Zde vsazené niky snad měly být určeny k sezení, či dokonce jako lůžka.¹¹⁷ S ohledem na malé rozměry, kamenosochařskou výzdobu kaple a na její typologické analogie¹¹⁸ se lze spíše přiklonit k převládajícím hlasům, jež říkají, že šlo skutečně o soukromou kapli nad opatskou oratoří v patře prvním. Jako další argument může posloužit zmíněný zazděný portál ve východní stěně věže, který svým umístěním predikuje lávku nebo pavlač, která by tuto místnost spojovala s rezidencí situovanou mimo kostel samotný.¹¹⁹

Zvláštní význam, který měla věž v organismu celé stavby, podtrhuje také užití specifických kupolových klenebních schémat, které vyznívají jako apriorní zdobný prvek nad jinak jednoduchým čtvercovým půdorysem. Ne bez zajímavosti je symbolická vzestupná gradace zdobnosti vnitřních prostor, přičemž s největším důrazem jsou zde budované privátní prostory určené pro opata. Na tento fakt naráží ve své studii také Václav Mencl, který klade oratoř v prvním patře věže do kontextu panských tribun tradicí vycházejících již z románské doby.¹²⁰ Celá místnost může být podle Mencla chápána jako emporová panská tribuna¹²¹ a zároveň také jako důkaz, že

¹¹¹ O původnosti dveří viz následující podkapitola.

¹¹² Zřizování zabezpečených povýšených depozitářů v patrech je v gotickém stavitelství častým jevem. Viz Jan Sommer, *Gotické kostely s obrannými zařízeními na českém venkově*, *Sborník Společnosti přátel starožitností* I, 1997, s. 195–200, cit. s. 196–197.

¹¹³ Kroupa, *Opevněný kostel sv. Markéty* (pozn. 42), s. 119.

¹¹⁴ Prokop (pozn. 17).

¹¹⁵ Mencl, *Panské tribuny* (pozn. 37).

¹¹⁶ Prokop (pozn. 17).

¹¹⁷ *Ibidem*. – Paweletz (pozn. 30), s. 58.

¹¹⁸ Těmto analogiím se bude blíže věnovat následující podkapitola a kapitola poslední.

¹¹⁹ Kroupa, *Opevněný kostel sv. Markéty* (pozn. 42), s. 119. – Samek (pozn. 43), s. 400.

¹²⁰ Mencl, *Panské tribuny* (pozn. 37).

¹²¹ Pro přehled rozdělení jednotlivých typů tribun viz Robert Gája, *Východní empor v Čechách a na Moravě ve 13.–15. století*, *Staletá Praha* XXVI, 2010, č. 1, s. 57–79.

tyto starší tradice přetrvaly i hluboko do doby gotické.¹²² Tím se opět dostáváme ke dvojí funkci celé stavby. Architektonické řešení kostela, ačkoliv primárně sloužícího jako venkovský farní chrám pro loděnické obyvatele, zdůrazňuje při bližším pohledu prostory určené pro jeho vlastníka.

V později budovaném trojlodí se již užívá odlišného výraziva. Západní část loděnického kostela tvoří bazilika s krátkým, zhruba čtvercovým půdorysem. [13] Je z vnější nesena vždy třemi silnými, odstupňovanými polopilíři se zkosenou stříškou (na jižní straně se mezi dvojicí těchto pilířů rozprostírá předsíň, jejíž interiér se dnes využívá jako kaple). Další čtyři pilíře vystupují ze západního průčelí, přičemž dva nárožní jsou snižené a posazené diagonálně. Mezi pilíře hlavní lodě jsou prolámána nízko položená barokní okna obdélného tvaru lemovaná mělkou špaletou s půlkruhovým závěrem. Nad úrovní střech bočních lodí se do průčelí lodě hlavní otevírají rovněž novodobá okna bazilikální s půlkruhovým záklenkem a jednoduchým vnějším barokním ostěním. V západním průčelí s volutovým štítem se nad sebou nacházejí další dvě okna s hrotitým záklenkem, při instalaci štítu byla ovšem zazděna (lemují je rozevřené cihlové špalety). Dvě původní, úzká a nepřilíš vysoká gotická okna se dochovala pouze v západní části bočních lodí. Mají kamenná ostění a do jejich lomeného záklenku je vepsán jednoduchý motiv trojlístu. Hlavní vstup vsazený do osy západního průčelí má podobu bohatě profilovaného sedlového portálu (členěný oblouny a výžlabky), nad kterým je osazená mramorová pamětní deska s nápisem vztahujícím se k opravě kostela opatem Freytagem v roce 1582. [14] Trojí odstupňování portálu vyrůstá z vysokého polygonálního soklu. Sedlový portál do boční předsíně se otevírá k jihu a jeho cvikly zdobí drobné reliéfní rozety. Celou místnost osvětluje malé obdélné okno s kamenným pravouhlým ostěním.

Hlavním západním portálem lze vstoupit do interiéru trojlodí, jež se otevírá do prostoru pod kůrem. Zpěváckou tribunu nese dvojice štíhlých polygonálních sloupů, mezi které se rozpínají lomené arkády. Klenba podkruchtí sestává ze tří čtyřcípých hvězd, ve středu hvězdy centrální se nachází kosočtverečná ploška s fragmentem vegetabilní malířské výzdoby. Žebra dvou krajních polí se protínají v reliéfně zdobených svornících, zbytek přetínavě. [15] Severní svorník zdobí letopočet 1504, jižní kamenická značka. [16–17] Klenbu v minulosti poškodil špatný stav obou sloupů, jimž dokonce před opravou hrozilo zřícení.¹²³ Žebra ústí do stěn zkříženými vlašťovými ocásky.

Hlavní prostor trojlodí člení poměrně nízké arkády natažené mezi masivními pilíři. Nad klenbami bočních lodí se nachází zmíněné empory. I ty se do hlavní lodi otevírají pomocí arkád – ve vztahu k těm pod nimi však ještě sniženějších. Střední loď klene síťová klenba ze dvou

¹²² Mencl, Panské tribuny (pozn. 37).

¹²³ František Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty – dva sloupy pod kruchtou* (restaurátorská zpráva), Brno 2002–2003, ÚOP NPÚ v Brně.

paralelních žeber, jejichž linie se v jednotlivých úsecích zalamují. [18] Klenbu doplňují lunetové výseče, které osvětlují zmíněná bazilikální okna. Žebra mají profilaci klínu s výžlabkem, protínají se v reliéfně zdobených svornících a ústí do silných stěn opět v křížení po vzoru vlaštovčích ocásků. Nerovné vyvedení jednotlivých klenebních žeber bývá v literatuře přisuzováno nepříliš kvalitní dílně.¹²⁴ Stejněměrné zalamování v ploše klenby však napovídá, že šlo o záměr. Každé ze čtyř travé lodí bočních je sklenuto klenbou křížovou (dvě krajní pole jsou kratší, zhruba čtvercová, a svými rozměry lehce kontrastují s protáhlejšími ve středu). [19] Klenbu lodě jižní tvoří žebra s prostým profilem vyžlabeného klínu, žebra lodě severní se v profilaci shodují s profily v kněžišti – profil klínu s výžlabkem uprostřed okosu. V obou prostorách ústí každý ze sdružených klenebních prutů v polygonálních jehlancových konzolách. Kámen architektonických článků trojlodí se výrazně liší od stavebního materiálu v presbytáři.¹²⁵

Celé dnešní trojlodí má charakter aditivně seskládaného prostoru, což může být vnímáno jako důsledek množství stavebních úprav, kterými celá západní část v průběhu staletí prošla. I její nejranější podoba se však, s ohledem na její základní členění zdá být spíše jednoduchým prostorem, který měl pouze doplnit stávající část východní. Archaická skladba trojlodí v podobě silných pilířů a výrazně snížených bočních lodí vedla dokonce některé badatele k tomu, že jeho samotnou výstavbu kladli před vznik východní části¹²⁶ nebo za jeho stavitele považovali méně zkušenou dílnu, která vystřídala progresivní stavitele presbytáře.¹²⁷ Zjištěné omítnuté zdivo nad úrovní dnešní klenby podnítilo v některých starších textech názor o rozdílném původním řešení klenby trojlodí. Již podle názoru Augusta Prokopa byly boční lodě sníženy za opata Freytaga v druhé polovině 16. století, čímž došlo ke změně základního prostorového schématu z halového na bazilikální.¹²⁸ Naopak o původně bazilikální dispozici uvažuje Elfriede Paweletz.¹²⁹

O nejranější podobě dnešního trojlodí lze uvažovat jako o nezaklenuté, provizorně zastřešené hlavní lodi s již sklenutými bočními loděmi.¹³⁰ Plány, uložené v Archivu bývalého Státního památkového úřadu v Brně, které byly vypracovány k přestavbě ve třicátých letech 20. století, zmiňují *znovuotevření zadržných empor*.¹³¹ Jestliže byly boční lodě skutečně vybaveny emporami, a také s ohledem na původní klenební žebra v bočních lodích, lze uvažovat, že základní prostorová dispozice v Loděnicích byla skutečně bazilikální.¹³² K utřídění pohledu na nejednotný

¹²⁴ Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 120.

¹²⁵ Samek (pozn. 43), s. 401.

¹²⁶ Líbal, *Katalog gotické architektury* (pozn. 35), s. 240.

¹²⁷ Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 120. – Samek (pozn. 43), s. 398.

¹²⁸ Prokop (pozn. 17), s. 312.

¹²⁹ Paweletz (pozn. 30), s. 27.

¹³⁰ Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 120.

¹³¹ Stavební deník Emila Dufka (pozn. 89).

¹³² Omítnuté zdivo nad úrovní dnešní klenby se pravděpodobně váže k provizornímu zastřešení. Viz Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 120.

vývoj by mohly pomoci kamenické značky, které se dnes skrývají pod novodobými nátěry žeber.¹³³
[20]

4.3 Architektonická skulptura

4.3.1 Presbytář

V interiéru kostela sv. Markéty se nachází několik pozoruhodných kamenosochařských děl, z nichž se však většina váže na architekturu. Hned po levé straně kněžiště je do zdi proražen sedlový portál s pravouhlým rámem vedoucí do sakristie. [21] V dolní partii jeho kamenné ostění vrůstá do trnože pomocí šikmé plošky. Plynulost ostění v nadpraží přerušuje krátký zásek svislých prutů. Do portálu je vsazené jedno křídlo gotických kovových dveří.¹³⁴ Plochu severní stěny kněžiště prolamují rovněž dvoudílná sedile, členěná trojlístem, nad který je vsazen vysoký trojúhelníkový štít, ostění profiluje obloun doplněný o pravouhlý výsek, který plynule přechází v okolní stěnu. [22] Téměř v místě přechodu v polygonální závěr vystupuje ze zdi kamenný rám drobného sanktuária s hrotitým záklenkem pravouhlého kamenného ostění. Sanktuárium je opatřeno kovovou mříží. [23] Kamenicky totožně pojatá sedile jako na evangelijní straně kněžiště se nacházejí také na protější straně epištolní. [24] Liší se však v povrchové úpravě – dochovala se na nich polychromie.¹³⁵

Po zazděném, (rovněž sedlovém) portálu na jižní straně kněžiště, jímž v minulosti ústilo točité schodiště věže, se zachovalo bohatě profilované kamenné ostění vyznačující se jemným a rytmickým střídáním oblounů a výžlabků. I tento portál je vepsán do pravouhlého rámu. [25]

Římsu vinoucí se po obvodu zdí kněžiště protínají polygonální krycí desky konzol. Jejich jehlancová těla rozrušuje hluboké probrání jednotlivých laloků, které jsou nadto jemně konkávně prohnuté. Spodní část doplňují prstence. Vějířovou skladbu konzol dále zdobí jednoduché kružby či odstupňované lineární záseky. Konzolu při jižní stěně presbytáře (na rozhraní dvou obdélných polí klenby) pokrývá pod polygonální krycí deskou jednoduchý obloučkový vlys. [26] Klenební svorníky (směrem od východu k západu) pokrývají reliéfy hlavy Krista, zkadeřeného

¹³³ Tyto značky byly objeveny při restaurátorském průzkumu. Viz František Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci – kamenné články interiéru kostela; průzkum stratigrafie vrstev nátěrů kamenných článků interiéru kostela* (restaurátorský průzkum), Brno 2003, ÚOP NPÚ v Brně.

¹³⁴ Jejich přední stranu tvoří pásy železa, které jsou seskládány do tvaru kosodélníků, jejichž vrcholky, stěny i středy přichycují nýty. Kraje dveří zpevňuje přidaný železný pás. Zadní strana sestává ze složitého uzavíracího systému, který tvoří zámek a samostatně uzavíratelná táhla a rozpory. Zámek dveří byl opraven, systém závor je ale dnes nefunkční. V restaurátorském průzkumu jsou zmíněné pozdější nátěry z 19. století. Viz Lea Raisová, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci – dveře do sakristie* (restaurátorská zpráva), Brno 2005, ÚOP NPÚ v Brně.

¹³⁵ Zdobené jsou trojúhelníkové štíty, a malé pole rámované středním listem trojlístu, ve všech těchto partiích je vyobrazen vegetabilní námět čtyř kytěk (lístky orientované směrem od středu). Ostění je lemováno červenými malovanými pruhy. Tato povrchová úprava je však zřejmě pozdější a dala by se spojit s výzdobou fragmentárně dochovanou na podkruchtí, kde se ve středním poli klenby dochoval vegetabilní motiv obdobného vzhledu.

čtyřlístu a hlava světice, nejspíše sv. Markéty.¹³⁶ Jejich oválné obličejové tvary jsou modelované pomocí jednoduchého, ovšem sebevědomého vymezení tvaru, přičemž s větším detailem je pojednaná pouze partie vlasů či plnovousu. Hlava světice, ačkoliv menší, je provedena ve vyšším reliéfu než zploštěná hlava Krista. V obličejových rysech se však oba výjevy víceméně shodují.

Architektonická skulptura v presbytáři ukazuje dva různé přístupy k tvaru. Jemné kamenické opracování konzol, klenebních svorníků i ostění zazděného portálu ke šnekovému schodišti na epištolní straně se vyznačuje silným zaujetím pro detail – lze předpokládat, že všechny tyto práce vznikly zřejmě ve stejném období, a to s výstavbou celé východní části kostela. Naproti tomu čisté a geometricky zalamované plochy portálu do sakristie se zdají být realizací pozdější. Obdobné tvarosloví se projevuje také na pozdně gotickém sloupu (je možné, že jde o bývalý dřívější boží muk) umístěném za západním okrajem Loděnic, který nese barokní sochu Krista dobrého pastýře.¹³⁷ [27] V horních partiích tohoto sloupu je čitelný rytý nápis udávající rok 1497 (ačkoliv číslice 9 není zcela zřetelná). Na sloupu se pod původním letopočtem objevují další letopočty 1736 a 1923, které se vztahují k jeho dalším úpravám.¹³⁸ Pokud by tato dvě díla spolu skutečně souvisela, dalo by se u zmíněného portálu uvažovat o obdobné dataci. Obdobně řešené cvikly jako na ostění portálu v Loděnicích se objevují rovněž na dalších časově spřízněných památkách jako jsou například sedile v kostele sv. Linharta v Lidéřovicích,¹³⁹ sedile v kostele Jana Křtitele v Českém Rudolci (obě stavby leží v okrese Jindřichův Hradec),¹⁴⁰ v kružbové výzdobě křtitelnic v bývalém louckém klášterním kostele Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava¹⁴¹ a také kostela sv. Mikuláše ve Znojmě.¹⁴² S ohledem na tyto analogie lze ostění portálu datovat do konce 15. století. Vsazení železných dveří tak mohlo doplnit stávající fortifikační systém.

4.3.2 Jižní věž

Vnitřní výzdoba v interiérech jižní věže svou, na venkovský kostel nezvyklou bohatostí, doplňuje náročná klenební schémata. Klenbu obkročnou v prvním patře převádí do stěn svazek krátkých prutů, které ukončuje dvojí ostruhové podseknutí nadto dosazené na drobné prstence, podobně jako konzoly v presbytáři (některé jsou však poškozené). Jde o prvek, který v podstatě narušuje

¹³⁶ Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 119 – Samek (pozn. 43), s. 400.

¹³⁷ Výrazně odstupňovaný hranolový sokl v horní partii s mírně zkoseným ostěním. Na sokl dosedá hranolovitá patka, která se pomocí projmutého horního žlábků mění v patku polygonální (oktogonální) s profilovanou krycí deskou. Užší hladký dřívější vyrůstající z patky respektuje její oktogonální profil. Pod hranolovou hlavicí se nachází rohové hrotité výžlabky jejichž plynulý přechod ze stěn dřívku narušuje mírné odstoupení.

¹³⁸ Bohumil Samek spojuje rok 1736 s umístěním nové barokní krycí desky. Viz Samek (pozn. 43), s. 402.

¹³⁹ Datované kolem roku 1500. Viz Čehovský (pozn. 52), s. 182.

¹⁴⁰ Kolem roku 1500. Ibidem, s. 109.

¹⁴¹ Kolem roku 1500. Ibidem, s. 274.

¹⁴² Kolem roku 1500. Ibidem, s. 272.

původní smysl ostruhové konzoly.¹⁴³ [28–29] Svorníky jsou opět zdobené rozetou, pouze dva jsou hladké.

Patro druhé s klenbou osmibokou doplňují již pestřejší motivy. Klenební žebra zde vybíhají ze silných, bohatě profilovaných krycích desek, pod nimiž se nacházejí konzoly s lidskými hlavami, listovím nebo dalšími jednoduchými figurálními prvky. Tato výzdoba se vztahuje dokonce i na klenbu dvou nik, v jejichž vnitřních rozích se však nacházejí konzoly o něco drobnější. Proporcionálně menší je rovněž většina rohových konzol, které jsou navíc výrazně obemknuty okolní zdí. Ústřední svorník opatské kaple pokrývají zkadeřené listy, zbylé zdobí lidské hlavy nebo podobně jako ve spodním patře rozety. [30]

Západní stěnu (popisujeme je postupně směrem k jihu) lemují konzoly s dvěma ženskými hlavami a jednou mužskou tváří s čepcem, zpoza něž vyčnívají lehce zvlněné vlasy a další ženskou tváří v jihozápadním koutě. [31] Svorníky v rohových kápích pokrývá rozeta (severní) a lidská hlava (jižní). Konzolu v nároží jižní okenní niky tvoří dvě postavy heroldů nesoucích štít (znak opata?), ten je však hladký, což by znamenalo, že byl buď důsledně odsekán, nebo pouze malovaný.¹⁴⁴ [32] Uvnitř vlastního výklenku je na západní straně vytesána ženská hlava s korunou, východní, k ní protějšková konzola vykazuje výrazné poškození, lze na ní však rozpoznat útvar připomínající nataženou ruku – mohlo jít původně o polopostavu vyklánějící se přes profilované jehlancové tělo konzoly. [33] V severovýchodním nároží výklenku nacházíme další ženskou hlavu, jejíž rysy vykazují naopak nejvyšší čitelnost v celém interiéru kaple. [34] Drobná, již ovšem hůře dochovaná, tvář vyvstává ze svorníku jižní niky. Jihovýchodní koutová kápe je v rohu svedena do další lidské hlavy, svorník zdobí listoví. Obzvláště pozoruhodná je nejj jižnější konzola ve východní stěně, kterou tvoří ruka držící kytici, obrácená dlaní do prostoru místnosti. [35] Vnitřní kouty niky skrývají konzoly dalších dvou ženských hlav (svorník je poškozený za hranicí čitelnosti motivu). Severovýchodní nároží niky bylo zřejmě osazeno jehlancovou konzolou obdobného tvarosloví jako u jižního výklenku, jelikož zde po pravé straně rozpoznáváme torzo figury. Jednalo-li se rovněž o herolda, lze vcelku logicky uvažovat o doplnění dalším, který mu pomáhal nést znak, podobně jako na již zmíněné konzole u jižní niky. Ani dekor koutové severovýchodní konzoly se příliš nedochoval, pravděpodobně ji pokrývaly listy, podobně jako svorník nad ní. Na vedlejší (směrem k západu) je rozpoznatelná dolní partie ruky a značně sešlých květů, jednalo se tedy zřejmě o další dlaň s kyticí. Poslední konzolu v severní stěně opět zdobí tesaná ženská hlava.

¹⁴³ Více o ostruhových konzolách viz Václav Mencl, *Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury*, *Zprávy památkové péče* X, Praha 1950, s. 1–24, cit. s. 13.

¹⁴⁴ Samek (pozn. 43), s. 401.

Všechny popsané tváře spojuje klidný, až rezervovaný výraz, oválné obličejové charakterizují široce rozevřené mandlovité oči, pevně sevřená ústa a rovný nos. Kamenická hut', která je vytvořila se soustřeďovala na základní vymezení objemu jednotlivých hlav, pozoruhodná práce s detailem se uplatňuje v partiích zvlněných vlasů a na intaktněji zachovaných konzolách rovněž kolem očí, jejichž víčka spolu s nadočnicovými oblouky vytvářejí jakýsi vodorovně položený slzovitý útvar (lze vidět zejména na východní nárožní konzole jižní niky). Jednotlivé kamenné hlavy jsou tesané podle stejného obličejového typu, který je vždy pouze poupraven, což je skutečnost, která dodává celé výzdobě interiéru klidný a reprezentativní charakter. Totožnými slovy by se daly charakterizovat i svorníky v presbytáři, kterých se již, na rozdíl od druhého patra věže, dotkly potřebné záchranné práce. Ženské tváře v kapli připomíná zejména tvář světice shlížející ze svorníku kněžiště. Tesaná lidská hlava zdobí také konzolu na severovýchodním rohu věžního průčelí, mezi druhým a zvonicevým patrem věže. Další dvě konzoly, rovněž zde umístěné, jsou hladké. Jde o pozůstatek již zmíněných kamenných krakorců, které měly nést dřevěné podsebití.¹⁴⁵

V kamenickém zpracování konzol druhého patra jsou patrné nebývale zvládnuté figurální prvky. Připomeňme při té příležitosti konzoly v kapli sv. Barbory v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Blučině (okres Brno–venkov, kaple vystavěná kolem roku 1400),¹⁴⁶ kde při východní stěně z pod krycích desek vyvstávají dvě mužské hlavy. [36] Jejich tvarosloví, ačkoliv kvalitní, vykazuje o poznání schematictější formu než silně idealizované, ale přesto živě podané hlavy v Loděnicích. Je to právě vysoká úroveň provedení, která podněcuje názory, že by snad do Loděnic v době první čtvrtiny 15. století mohla přijít část parléřovská orientovaná dílna, která právě dokončila zakázku znojemského chrámu sv. Mikuláše.¹⁴⁷ Parléřovská dílna měla z Vídně do Znojma přesídlit po roce 1407, kdy se dočasně zastavily práce na dómu sv. Štěpána.¹⁴⁸ Kamenosochařská výzdoba parléřovského tvarosloví se zde projevuje nejvýrazněji v presbytáři s vegetabilními a antropomorfními klenebními konzolami na kordonové římse (vznikly zřejmě do roku 1419).¹⁴⁹ Obdobné maskarony ne nacházejí po bocích triumfálního oblouku, obrácené do trojlodí. Bohatý svět maskaronů, jenž je k vidění v kostele sv. Mikuláše se ovšem v loděnické opatské kapli nenachází. Podobně bohaté výrazivo však vyvstává z jednotlivých konzol, například ruky s kyticí a polopostavy heroldů s opatským (?) znakem. To, že výzdoba vzešla z dílny parléřovsky orientovaných kameníků však dokazuje totožné řešení krycích desek, podání vegetabilních konzol se seschlými listy, které se vyznačují obdobným naturalismem jako konzoly

¹⁴⁵ Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 119.

¹⁴⁶ Petr Kroupa, heslo Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Blučině in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 88–89.

¹⁴⁷ Samek (pozn. 43), s. 398.

¹⁴⁸ Viz Kroupa, Farní kostel v. Mikuláše (pozn. 3), s. 91.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

v presbytáři kostela sv. Mikuláše i vysoká úroveň zpracování fyziognomie jednotlivých hlav. Kamenická výzdoba kaple svou ikonografií i zpracováním dotváří reprezentativní pojetí architektury. Jako předobraz výzdoby loděnické opatské kaple zřejmě sloužila kaple sv. Šebestiána při presbytáři klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava v Louce.¹⁵⁰ I zde tvoří těla klenebních konzol figurální výzdoba v podobě lidských hlav. Ačkoliv byla většina jejich obličejových rysů silně poškozena, je na první pohled patrné, že vykazují jinou práci s detailem než architektonická skulptura v Loděnicích.¹⁵¹ Tato skutečnost vyvstává nejnápadněji srovnáním figurálně zdobených klenebních svorníků. [37–38] Liší se také tvar krycích desek, ty jsou v Louce narušeny rozekláním, zatímco loděnické drží kompaktní tvar. [39]

4.3.3 Trojlodí

Architektonická skulptura v trojlodí má skromnější charakter. Žebra v bočních lodích nesou hmotné jehlancové polygonální konzoly s profilovanou krycí deskou. [40] Jednotlivé strany jejich polygonální hlavice jsou konkávně probrané. Krycí desky konzol přecházejí do výrazně předsazeného oblounu. Svorníky klenby hlavní lodě dekoruje směrem od východu k západu rozeta, kvadrilob a hladký štít. Souvislost s původním vzhledem trojlodí mají pravděpodobně i fragmenty žeber a ostění oken, dnes volně uložené v kryptě. Z nich je však intaktněji zachován pouze pozůstatek klínového žebra a fragment kamenného ostění gotického okna. [41–42] S největší pravděpodobností se jedná o původní okna trojlodí, která byla odstraněna při přestavbě v roce 1582.¹⁵²

Nejspíše nejnápadnější kamenosochařská výzdoba v interiéru trojlodí pokrývá parapet kruchty. [43–44] Ten je panelován souvislým pásem slepých kružeb, jejich skladba se však postupně mění. Jednotlivé úseky od sebe vždy dělí svislý prut. Centrem jižního pole jsou dva kruhy s vepsaným kosočtvercem s konkávně prohnutými stěnami, přičemž krajní kruh je dokončený pouze z poloviny. V následujícím poli je do obdobného obrazce vždy ve středu vepsán ještě další kruh – rotonda s motivy (popisujeme směrem zleva) čtyřlístku, erbovních štítků s motivem lva v rozskoku a štíky (znak Hechtů z Rosic).¹⁵³ Horizontální pásy tří konkávních kosočtverců se propojují, čímž se vytváří pás souvislý. Poslední část poprsně je rozdělena do tří obdélných polí. V každém se nacházejí dva kruhy. Zbylý prostor vyplňují čtyři plaménky, jejichž hroty směřují ze středu ven (nejsevernější pole má plaménky pouze dva). Jednotlivé rotundy zdobí (opět směrem

¹⁵⁰ Zdeněk Vácha prostor datuje do poslední čtvrtiny 14. století. Viz Vácha (pozn. 6), s. 549.

¹⁵¹ Ibidem, s. 550.

¹⁵² Paweletz (pozn. 30), s. 40.

¹⁵³ Josef Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930, s. 389.

zleva štítek s habsburskou orlicí (císařský znak), kráčejší dvouocasý lev (znak království českého) a horizontální břevno (znak německé říše),¹⁵⁴ zbylé rotundy vyplňuje čtyřlístek, pouze jedna je hladká.

Nejednotně provedená poprseň kruchty neušla pozornosti ani předchozím badatelům. Elfriede Paweletz poukazuje na fakt, že samotné provedení, byť i nedokonale zpracované, značí speciální statut loděnického kostela jako letní rezidence.¹⁵⁵ Petr Čehovský datuje celý kamenný parapet *post quem* 1526 s ohledem na erb dvouocasé habsburské orlice. V jeho zpracování jsou podle autora znatelné odkazy na starší tradici v Podyjí. Mezi analogie jmenuje poprseň v poutní kapli sv. Wolfganga v Hnanicích (okres Znojmo), v kapli Boží krve v Pulkau (Hollabrun), v kostele Jana Křtitele v Kurdějově (Břeclav). Hrubost zpracování v Loděnicích vysvětluje nižším společenským statutem objednavatele, za které pokládá rod Hechtů z Rosic.¹⁵⁶ Objednavatele z řad šlechtických rodů by dokazovaly i historické souvislosti – Loděnice byly od roku 1544 připsány Janu Žabkovi z Limberka, kterému v té době patřilo i panství v Dolních Kounicích, čímž byla na nějaký čas přerušena dlouholetá tradice správy farnosti louckým klášteřem. Restaurátorský průzkum zjistil drobné plošky původní polychromie, zbylé nátěry byly v minulosti důsledně odstraněny.¹⁵⁷

4.4 Nástěnná malba

Nad hrotitým sanktuáři v severní stěně se nachází pozůstatek nástěnné ornamentální malby zobrazující fragment hrotitého oblouku. [45] Ten zdobí kraby s kytkami a zlomek gotického, dnes již notně rozrušeného, minuskulního nápisu. Fragment oblouku je vyvedený rudou linkou a vyplňuje jej jemné šrafování, z dolní partie doplněné o zmíněnou nápisovou pásku. Jde o jediný pozůstatek malířské výzdoby stěn presbytáře, která v minulosti pravděpodobně zdobila větší část prostoru pod okenní římsou (rostlinné motivy, gotická architektura a nápisy). Tyto malby byly objeveny při opravách v roce 1927 a do roku 1932 prošly restaurátorským zásahem.¹⁵⁸ Při průzkumu v letech 1997–1998 však necitlivými zásahy došlo k jejich zničení.¹⁵⁹ Další barevnou omítku zjistil restaurátorský průzkum pod novějšími nátěry v partiích u vítězného oblouku na epištolní straně a nad sanktuáři.¹⁶⁰

¹⁵⁴ Paweletz (pozn. 30), s. 29.

¹⁵⁵ Čehovský (pozn. 52), s. 185.

¹⁵⁶ *Ibidem*.

¹⁵⁷ Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci – kamenné články interiéru kostela* (pozn. 133).

¹⁵⁸ Zrestaurovány akad. malířem Augustem Potuczkem. Viz Paweletz (pozn. 30), s. 32.

¹⁵⁹ Eckl (pozn. 51), s. 8.

¹⁶⁰ Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci – kamenné články interiéru kostela* (pozn. 133).

4.5 Mobiliář

4.5.1 Křtitelnice

V severní boční lodi kostela sv. Markéty je umístěná kamenná křtitelnice. [46] Křtící nádoba má tvar kalichu, polygonální sokl přechází pomocí jehlancových výstupků do válcové kónické nohy, mírně se zužující směrem vzhůru. Křtící nádobu s půdorysem kruhu ukončuje polygonální okraj. Stěny křtitelnice jsou hladké a během restaurátorského průzkumu nebyly zjištěny žádné polychromní nátěry, povrchovou úpravu zajišťuje pouze nátěr vápenatý.¹⁶¹

Elfriede Paweletz křtitelnici datuje do 13. století,¹⁶² zatímco Bohumil Samek do 16. století.¹⁶³ Vzhledem k jejímu prostému členění ji lze zařadit po bok děl moravských kameníků, podobně jako například křtitelnice ve farním kostele sv. Martina v Žeroticích (okres Znojmo), v kostele Nanebevzetí Panny Marie a sv. Ondřeje ve Starém Hobzí (Jindřichův Hradec), vzniklých pravděpodobně kolem roku 1500¹⁶⁴ či k o něco mladší křtitelnici ve farním kostele Nanebevzetí Panny Marie ve Vranově nad Dyjí (Znojmo, kolem roku 1550)¹⁶⁵. Motiv jehlancových výstupků, zde nezvykle v kombinaci s válcovou nohou je prvek, který většinou doplňuje profily polygonální – například na božích mukách v dolnorakouském Aspersdorfu (Hollabrun, počátek 16. století),¹⁶⁶ dřívku božích muk v dolnorakouské obci Gaubitsch (Mistelbach, kolem roku 1500),¹⁶⁷ ve Starovičkách (Břeclav, počátek 16. století),¹⁶⁸ na pilířích jižní boční lodi kostela v Blučině (konec 15. století)¹⁶⁹ a nakonec i na dřívku gotického sloupu v samotných Loděnicích (1497).

4.5.2 Pieta

V loděnickém kostele se nachází i volně umístěná polychromovaná dřevořezba piety. [47–49] Sousoší je vzadu vyhloubené, jeho povrch si částečně zachová původní polychromii. Inkarnát Marie i Krista je bělavý, lehce narůžovělá barva se objevuje pouze v partiích Mariiny tváře. Tmavě hnědou je pojednán Kristův vous i vlasy, ze kterých vyvstává trnová koruna stejného odstínu. Krupěje krve zpoza koruny na jeho čele, vytékající z úst, rány v pravém boku i zápěstí naznačují rudé linky. Stejně sytý odstín se vyskytuje rovněž v několika jemných tazích na

¹⁶¹ František Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci – křtitelnice* (restaurátorská zpráva), Brno 2003, ÚOP NPÚ v Brně.

¹⁶² Paweletz (pozn. 30), s. 34.

¹⁶³ Samek (pozn. 43), s. 402.

¹⁶⁴ Podrobněji o křtitelnicích viz Čehovský (pozn. 52), s. 245, 303.

¹⁶⁵ *Ibidem*, s. 267.

¹⁶⁶ *Ibidem*, s. 97.

¹⁶⁷ *Ibidem*, s. 136–138.

¹⁶⁸ *Ibidem*, s. 246.

¹⁶⁹ Kroupa, Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Blučině (pozn. 146).

Kristových ramenou a stehnech. Pozůstatky modré vyvstávají na Mariině drapérii, nejvýrazněji ve vnitřním záhybu pláště. Jediné výraznější poškození zasáhlo Kristovu pravou nohu, jejíž chodidlo postrádá prsty. Nejsou známy žádné dostupné zprávy o restaurátorském zásahu.

Kristova postava, vůči Marii lehce poddimenzovaná, sedí na matčině klíně v široce rozevřeném obloukovitém záhybu pláště, který vytváří optické rámování jeho mrtvému tělu. To charakterizuje zkrácená spodní polovina, a naopak lehce protažený trup, který se z úzkých boků vytáčí čelně k divákovi. Kristova pravá noha je v lehkém předsazení, zbytek figury zachovává naznačenou diagonálu. Poměrně realisticky je zde ztvárněn spád hlavy – celá Kristova tvář se směrem k bradě sune lehce dolů, což je skutečnost, kterou mohl chtít řezbář vyjádřit tíhu gravitace. Jeho obličej lemuje blok hladkých zvlněných vlasů a vousů, které však nejsou dále nijak detailněji zpracovány. Vous se rozděluje vedví.

O něco statictější charakter má sedící postava Marie. S proporcionálním ztvárněním těla Krista pojí Marii obdobně protáhlá vrchní část těla. Její pravice podpírá tělo syna, levice jej drží za pravou ruku. Marie má nezúčastněný, od emocí oproštěný výraz. Její oválný a silně idealizovaný obličej se vyznačuje jemnou modelací, která vytváří kontrast k objemné a hluboce probrané drapérii šatu. Ta má základ v již zmíněném velkoryse pojednaném oblouku. Z obou Mariiných kolen symetricky spadají dva široké záhyby, které se v dolní partii skládají do hmotných, již příliš řezbářky nepročleněných ploch. Záhyby drapérie, ačkoliv pojednané poměrně dynamicky, nevybočují nijak do prostoru, čímž dovytváří blokovité vyznění celé sochy. Důraz na objemovost se projevuje nejnápadněji ve svrchní části Mariina pláště, která budí dojem spíše samostatné pokrývky hlavy než přiléhavé látky. Tohoto výrazného předsazení je však užito za umocněním ještě jiného, ryze optického, účinku – Mariina tvář se pod rouškou částečně skrývá v efektním šerosvitu.¹⁷⁰ S pojednáním šatu Marie kontrastuje subtilně podaná bederní rouška Krista.

Dřevořezba prozatím nenacházela v odborné literatuře větší odezvu. Zmínkou na ni naráží pouze Bohumil Samek, který připojuje časové zasazení do konce 15. století, tuto dataci ovšem dále nezdůvodňuje.¹⁷¹ Řezbářské opracování je plně plastické, záhyby drapérie se vyznačují dynamikou a určitou tíhou namísto lehkosti a kresebnosti. Mimo Mariin šat je jediným dynamickým prvkem sousoší mírné předsazení Kristovy pravé nohy. Zemitější, přesto rafinované pojetí piety v Loděnicích napovídá, že musela vzejít z dílny poučené novým realistickým ztvárněním skutečnosti, které na naše území proniká ze Švábska a Rakouska po roce 1440. Tento proud ovlivnila tvorba řezbářů Hanse Multschera (kol. 1400–1467) působícího v Ulmu a

¹⁷⁰ Podobný prvek je vlastní i starším pietám vycházejícím z parléřovského sochařství. Viz Albert Kutal, K problému horizontálních piet, *Umění* XI, 1963, s. 321–359, cit. s. 326.

¹⁷¹ Samek (pozn. 43), s. 402.

Jakuba Kaschauera z Vídně (kol. 1400–1461), jehož zakázky se dokládají i pro Znojmo.¹⁷² Podobně realistické ztvárnění na našem území sdílí také plastika Kladení do hrobu, snad rovněž pocházející ze Znojma, dnes uložená ve sbírce kostela sv. Jana Nepomuckého v Dyji, jejíž autor se zřejmě inspiroval kaschauerovskou tradicí, navíc obohacenou o vlivy norimberské. Je datována do třetí čtvrtiny 15. století.¹⁷³ [50]

V případě piety v Loděnicích však nelze vyloučit ani rakouskou či dokonce německou provenienci. Pro to svědčí zejména kontrast v pojetí figury a drapérie a výrazně plastická rouška Marie. Zde může jako paralela posloužit dřevorezba Modlící se Panny Marie ze sbírky Moravské galerie v Brně, pocházející z Bavorska (konec 15. století). [51] Její výrazně probraný šat kontrastuje se subtilně podanou figurou, což je prvek, který považuje Albert Kutal jako typický projev tzv. *prvního gotického baroka* z osmdesátých a devadesátých let 15. století, pro který na našem území nenalézá mnoho analogií.¹⁷⁴ Podobně hluboce probraná drapérie charakterizuje Polopostavu Bolestné Panny Marie z let 1510–1520 ze stejné sbírky, původem však z Dolního Rakouska. [52] S touto plastikou však pieta v Loděnicích nesdílí výrazový patos v podání figury (dolnorakouská plastika má rovněž asymetricky posunutě sepnuté sepjetí rukou).¹⁷⁵ Vzhledem k těmto podobnostem lze výrazně statictější piету v Loděnicích datovat do poslední čtvrtiny 15. století.

¹⁷² Lothar Schultes mezi jeho zakázky na rakouském území uvádí dřevorezbu Trůnicího Papeže či Boha Otce vytvořenou kolem roku 1440 (dnes v Österreichische Galerie Belvedere ve Vídni) a figurální výzdobu hlavního oltáře ve Freisingu z doby před rokem 1443 (Mnichov, Bayerisches Nationalmuseum). Viz Lothar Schultes, Plastik vom Ende des schönen Stils bis zum Beginn der Renaissance, in: Artur Rosenauer (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich III. Spätmittelalter und Renaissance*, München – Berlin – London – New York 2003, s. 301–366, cit. s. 314–316. – Do okruhu jeho děl se uvádí také slavný Znojmský oltář, dnes uložený taktéž v Österreichische Galerie Belvedere a dřevorezba Ukřížovaného, zřejmě z počátku 20. let 15. století v Moravské galerii v Brně. Z obdobného stylového východiška pak sekundárně vychází množství jihomoravských děl. Kaliopi Chamonikola uvádí např. Biskupa z Brankovic, Madonu ze Jihomoravského muzea ve Znojmě, Krista Salvatora z Moravské galerie, sochu Marie ze Zvěstování uloženou tamtéž, sv. Jana Evangelistu z Muzea města Brna, reliéf Oplakávání z Národní galerie v Praze (který má však také jihomoravskou provenienci) a také reliéf Kristova přibuzenstva opět uložený v Moravské galerii. Viz Kaliopi Chamonikola, Kapitoly k sochařství a deskové malbě, in: idem (ed.), *Od gotiky ke renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 245–273, cit. s. 258–260. – Jakub Vítovský dokládá kaschauerovské zakázky pro Znojmo nalezeným účtem z roku 1421. Viz Vítovský (pozn. 9), s. 20.

¹⁷³ Reprezentovaná díly jako Madona od sv. Sebalda nebo sv. Kryštof (obě z norimberského Germanisches Nationalmuseum). Viz Kaliopi Chamonikola, Kladení do hrobu, in: idem (ed.), *Od gotiky ke renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 315–317.

¹⁷⁴ Dřevorezbu Modlící se Marie dává Albert Kutal do souvislosti s tvorbou Erasma Grassera. Blízké analogie nalézá zejména na jeho oltářích v Ramersdorfu, na domácím oltářích v Bayerisches Nationalmuseum v Mnichově a na asistenčních figurách z Ukřížování z Pippingu (ve stejné sbírce). Vzhledem k těmto vztahům dřevorezbu datuje do osmdesátých let 15. století. Viz Albert Kutal, Materiály k dějinám gotické plastiky, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity* XV, 1967, s. 73–77, cit. s. 77. – Návaznost na tento okruh dále rozvedla Kaliopi Chamonikola, která předpokládá u autora dřevorezby spíše grasserovské školení nebo pouze stylovou spřízněnost a posunuje dataci řezby do konce 15. století. Viz Kaliopi Chamonikola, Bavorsko, konec 15. století, in: idem (ed.), *Zdaleka i zblízka. Středověké importy v moravských a slezských sbírkách*, Brno 2009, s. 172.

¹⁷⁵ K dolnorakouské plastice viz Kaliopi Chamonikola, Dolní Rakousko, 1510–1520, in: ibidem, s. 226.

5. Kostel sv. Markéty v kontextu soudobé sakrální architektury jižní Moravy

Již v úvodu byla naznačena role Znojma jako jednoho z nejvýraznějších recipientů aktuálních uměleckých vlivů na jižní Moravě. S kulturním vzestupem města na počátku 15. století souvisela také stavební aktivita, nejvýrazněji se projevující v probíhající výstavbě městského farního chrámu sv. Mikuláše, ale také v nedaleké Louce. Vliv těchto stavebních podniků na architekturu i výzdobu loděnického kostela, jenž lze logicky opřít o vlastnické vztahy, bývá v literatuře často zmiňován, ale zároveň pouze stručně načrtnut a zaslouží si bližší analýzu. V obou případech jde totiž podobně jako v Loděnicích o stavby s dosud nejednoznačně vyjasněným stavebním vývojem.

Konvent v Louce zažíval až do konce první čtvrtiny 15. století prosperitu, kterou však pozastavilo napadení husity.¹⁷⁶ K obnově klášterního kostela Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava mělo dojít za opata Přibyslava, jenž je v záznamech oslavován jako ctěný renovátor husity zpustošeného areálu. Východní část kostela doplnily nadstavby nad dvojicí obdélných kaplí a dlouhý chór s třemi klenebními poli a východním závěrem o pěti stranách desetiúhelníku, tedy koncepce, která našla v menším měřítku uplatnění rovněž v Loděnicích.¹⁷⁷ [53] Nová podoba kněžiště zahrnovala také fortifikační opatření, jmenovitě byl zřízen ochoz s cimbuřím doplňující chór.¹⁷⁸ Petr Kroupa připisuje tyto úpravy staviteli Mikuláši ze Sedlešovic, který zde měl působit ve čtyřicátých letech 15. století.¹⁷⁹

Výše popsané úpravy chóru kostela a přilehlé věže se ve většině literatury opíraly o letopočet 1447, který doplňuje malovaný nápis v kapli sv. Šebestiána nacházející se v jižní věži přistavěné k louckému kostelnímu chóru.¹⁸⁰ Zmíněný údaj je ovšem možné interpretovat, jak přesvědčivě ukazuje studie Zdeňka Váchy, jako rok 1487 a spojit jej tak s pozdějšími vnitřními úpravami kaple.¹⁸¹ Její interiér (půdorys tvoří obdélné, křížově zaklenuté pole a pětiboký závěr s paprscitou klenbou), [54] zejména setřené rysy figurálních konzol, vykazuje záměrné poškození, které autor spojuje s husitským pleněním ve zmíněném roce 1425. Díky těmto zjištěním posouvá

¹⁷⁶ V průběhu 14. století nabyt klášter na dalších majetcích, což zapříčinilo výhodnou ekonomickou situaci, která vrcholila v prvních dvou desetiletích následujícího věku. Viz Borovský, *Majetkový vývoj kláštera v Louce* (pozn. 2), s. 25–26.

¹⁷⁷ Původní podoba presbytáře pocházela z dvacátých a třicátých let 13. století – novostavba doplnila starší románskou apsidu (obloučkový vlys na průčelí dnešního chóru). Viz J. Kroupa – P. Kroupa – Slavíček (pozn. 45), s. 55.

¹⁷⁸ *Ibidem*, s. 57.

¹⁷⁹ Do tohoto období spadá stavba velké tzv. Přibyslavovy věže z roku 1444 a obnova klášterní křížové chodby. Mikuláš ze Sedlešovic pracoval pravděpodobně také na znojenském farním kostele sv. Mikuláše (jeho kamenická značka se objevuje na schodišti u sakristie). Jeho nejvýznamnější zakázkou zde byla stavba radniční věže. *Ibidem*. – Mikuláš pocházel ze dvora znojenského měšťana Eklina a od mládí se pohyboval v louckém klášteře, kde se také pravděpodobně vyučil stavitelskému a kamenickému umění. Viz Lubomír Havlík, *Znojmo. Z minulosti města a jeho památek*, Brno 1956, s. 61. – Více o Mikuláši viz Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců, Sešit 8. Mar–Ném*, Ostrava 1993, s. 141.

¹⁸⁰ J. Kroupa – P. Kroupa – Slavíček (pozn. 45), s. 57.

¹⁸¹ Vácha (pozn. 6).

období výstavby dvou věží již do poslední čtvrtiny 14. století, přičemž souběžně probíhala dle Váchy stavba nového presbytáře. Tato datace se opírá rovněž o příznivou ekonomickou situaci konventu, jež trvala až do napadení kláštera a která mohla zapříčinit další stavební aktivity týkající se klášterních majetků, tedy i výstavbu nového kostela s přílehlým opatským sídlem Loděnicích.¹⁸² Vročení *ante quem* 1425 odpovídá již nastíněné dataci Petra Kroupy (předpokládá dokončení presbytáře v době kolem roku 1425)¹⁸³ a vysvětluje také podvojný charakter východní i západní části stavby. Provizorní samostatné uzavření východní části (s venkovní římsou v interiéru) zřejmě reagovalo na nestálou situaci po husitském plenu.

Bližší vztah mezi východní částí klášterního kostela v Louce a v Loděnicích vykazuje zřejmě totožný obranný systém. I mezi věžemi v Louce existovala zřejmě spojující místnost či chodba.¹⁸⁴ Zdeněk Vácha rovněž uvažuje o existenci dřevěné pavlače vedoucí z křížové chodby do jižní věže. Vstup, který by tuto komunikaci propojoval s kaplí, se nedochoval, průzkum však potvrdil existenci kapsy vnitřní závory. Obdobným systémem bylo možné zatarasit přístup do šnekového schodiště vedoucího do horní místnosti.¹⁸⁵ Na rozdíl od východní části kostela v Loděnicích scházejí v louckém klášterním kostele spolehlivější důkazy o skryté místnosti nad chórem a nedochovalo se ani schodiště v protějškové severní věži, zde umístěný portál však totožný systém napovídá.¹⁸⁶ Podle Petra Eckla mohla být opevněná novostavba loděnického kostela reakcí na poničení husity, které se nevyhnulo domovskému konventu v Louce ani nedalekému klášteru v Dolních Kounicích.¹⁸⁷ Stejný důvod pro opevnění v Louce udává většina dosavadní literatury.¹⁸⁸ Vzhledem k zpřesnění chronologizace výstavby východní části v Louce i v Loděnicích Zdeňkem Váchou by bylo možné zasadit vznik průchozího systému do doby před rokem 1425, jelikož husitská hrozba nebyla zdaleka jedinou konfliktem, která počátkem 15. století loucký klášter ohrožovala.¹⁸⁹

Fortifikační prvky klášterního kostela v Louce a v kostele sv. Markéty se časově vymykají širšímu okruhu jihomoravských opevněných kostelů pozdní gotiky, k jejichž plošnější fortifikaci

¹⁸² Ibidem, s. 548–549.

¹⁸³ Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42).

¹⁸⁴ Vácha (pozn. 6), s. 543–547.

¹⁸⁵ Schodiště mělo snad původně spojit věžová patra s kryptou – nyní začíná až v úrovni opatské kaple. Ibidem, s. 546.

¹⁸⁶ Ibidem, cit. pozn. 7.

¹⁸⁷ Petr Eckl vyslovuje hypotézu, že by loděnický kostel mohly tyto útoky přímo zasáhnout. Viz Eckl (pozn. 51), s. 7.

¹⁸⁸ J. Kroupa – P. Kroupa – Slaviček (pozn. 45), s. 57.

¹⁸⁹ Například roku 1409 byl klášter podle dobových pramenů obléhán. Viz Havlík (pozn. 179), s. 50.

docházelo až v době konce 15. a v první polovině 16. století s rostoucí hrozbou způsobenou tureckým tažením.¹⁹⁰ Samotná tradice opevňování vesnických kostelů je však starší.¹⁹¹

Předpokládané fortifikační prvky v obou stavbách doplňují na Moravě již zakořeněnou koncepci dlouhého kněžiště doplněného po stranách o dvojicí věží. Toto řešení lze spojit s kroměřížským kostelem sv. Mořice, jehož dispozici vypracovala raně gotická hut' olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku (biskupem v letech 1245–1281). V souvislosti s tímto schématem se uvažuje o vazbách na podunajskou architekturu, nelze však vyloučit ani vliv německé románské a raně gotické architektury.¹⁹² Se stejnou dispozicí se původně počítalo i pro chrám sv. Tomáše v Brně (výstavba od roku 1353).¹⁹³ Dvojice věží našla v rámci znojemské oblasti uplatnění nejen v Louce, ale také v původní gotické podobě znojemského farního kostela sv. Mikuláše, kde bylo možné tyto interiéry využít k úkrytu, jako úložné prostory a snad také jako místnosti pro městské strážce do doby, než byla ve městě postavena mezi lety 1445–1448 radniční věž.¹⁹⁴ Dispozice znojemského farního chrámu odkazovala svým dvojvěžím¹⁹⁵ k zmíněným domácím vzorům, celkovou koncepci celé novostavby ale silně ovlivnilo také rakouské prostředí.¹⁹⁶

Kostel sv. Mikuláše kromě zmíněné dispozice a parléřovské kamenické výzdoby nabízí ještě jednu paralelu ke kostelu v Loděnicích, a to v podobě klenby severní předsíně chrámu. [55–56] Předsíň kostela sv. Mikuláše má podobu přibližně čtvercové místnosti, jež je vložena mezi dva opěrné pilíře severní stěny halového trojlodí. Mezi nimi se rozpíná osmiboká klenba doplněná

¹⁹⁰ Na tuto hrozbu zareagovala také sněmovní usnesení v roce 1544, podle kterých měla být všechna místa, jako například kostely a tvrze, kde bylo umožněno obyvatelům ukrýt se před nebezpečím, opravena. Dohled nad tímto plošným opatřením byl uložen krajským hejtmanům, kteří měli „*prohlednouti a ke obranné přípraviti všecka místa vhodná při braních zemských*.“ Více viz František Kameníček, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*, Brno 1902, s. 263. – Druhotně opevněný byl například nedaleký kostel sv. Jakuba staršího v Pohořelicích. Ke kompletní chronologii jeho výstavby viz Pavel Borský – Dagmar Černoušková – Karel Maráz, *Pohořelice, okres Brno-venkov, SHP – farní kostel sv. Jakuba Věššího* (stavebně-historický průzkum), NPÚ ÚOP v Brně, 1994. – Nejzachovalejší opevněné kostely mající charakter malých areálů spolu s mohutnou věží a zdí se nacházejí v kostele sv. Jakuba Staršího v Nosislavi, v kostele sv. Jana Křtitele Kurdějově, v kostele sv. Jana Křtitele ve Velké Bíteši a v kostele sv. Linharta v Liděřovicích. Viz Petr Kroupa, *Církevní architektura na Moravě*, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 77–85, cit. s. 83.

¹⁹¹ Eva Bitterman ve své diplomové práci práci věnované opevněným kostelům v dolnorakouském Waldviertelu rozděluje tyto stavby do tří podskupin, z nichž jednu tvoří opevněné venkovské kostely, které sloužily jako opěrné body podél obchodních či poutních cest a které vznikaly již v době románské, nejpozději gotické. Další skupinou jsou kostely s ubytovacím zařízením pro poutníky, a třetí, nejrozsáhlejší celek tvoří opevněné kostely spojené s hrady. Viz Eva Bitterman, *Wehrkirchen im Waldviertel* (diplomní práce), Institut für Kunstgeschichte, Universität Wien, Wien 2012, s. 88–92.

¹⁹² Jan Štětina, *Stavební vývoj kolegiálního kostela sv. Mořice v Kroměříži* in: Petr Pálka (ed.) *750 let kolegiálního kostela sv. Mořice a zakladatelská činnost Bruna ze Schauenburku v Kroměříži (historie, náboženský a duchovní vývoj, architektura, budba, výtvarné umění, osobnosti 1260–2010)*, Kroměříž 2010, s. 54–60, cit. s. 54.

¹⁹³ Kroupa, *Církevní architektura na Moravě* (pozn. 190), s. 78.

¹⁹⁴ Benešovská – Chlíbač (pozn. 5), s. 282.

¹⁹⁵ Severní věž se navenek neuplatňovala do počátku 16. století. Tato koncepce se změnila v 19. století, když byla zbořena věž jižní (v roce 1837) a přistavena věž na ose za kněžištěm a s jihovýchodním nárožním opěrákem (1948). Viz Kroupa, *Farní kostel v Mikuláše* (pozn. 3), s. 77.

¹⁹⁶ Východiskem byl rakouský cisterciácký kostel v Neubergeru a vídeňský chrám sv. Štěpána. Ibidem, s. 83.

o drobné koutové trojdílné klenby, tedy totožný vzorec jako v opatské kapli jižní věže loděnického kostela. Tuto klenbu doplňují terčové svorníky, do jižní stěny ústí hruškově profilovaná žebra pomocí ostruhově podseknutých patek. Stěny prostory vyjma severní a jižní, do kterých jsou proraženy portály, panelují sedile završená hrotitými oblouky. Tyto oblouky rozděluje jemně profilovaný pás svazkových přípor bez přerušení přecházející do klenebních žeber nahoře, dole nesených polygonálním soklem. Petr Kroupa považuje předsíň za jednu z nejstarších částí chrámové novostavby a datuje ji do druhé stavební etapy vymezenou lety 1338–1360.¹⁹⁷ Kromě severní stěny, která prošla novogotickou přestavbou, je předsíň v interiéru zachována v takřka původní gotické dispozici. Nejstarší podobu průčelí před přestavbou pomohl rekonstruovat článek Jana Sommera, který jej (díky nálezům fragmentů profilovaných ostění po stranách novogotického portálu) popisuje jako trojí arkádu, kterou nesly vertikálně profilované pilíře.¹⁹⁸

Podle Václava Mencla má osmiboké klenební schéma původ v raně gotické architektuře západní Francie a na naše území se dostalo zprostředkovaně z Porýní.¹⁹⁹ Nejrannějším příkladem u nás je zaklenutí chóru baziliky sv. Prokopa v Třebíči z doby kolem roku 1240.²⁰⁰ Řešení drobných koutových kleneb, které doplňují polygonální vzorec klenby, našlo uplatnění také při zaklenutí pravoúhle zakončených východních závěrů kostela sv. Mořice v Kroměříži (druhá čtvrtina 14. století),²⁰¹ klášterní svatyně olomouckých dominikánek, kostela sv. Kateřiny (první či druhá třetina 14. století)²⁰² a v širším geografickém prostředí také v kostele sv. Erasma v Rohozné u Poličky (kostel zmiňovaný roku 1349).²⁰³ Dalším příkladem je hradní kaple v Telči.²⁰⁴ Dalibor Prix spojuje rychlé osvojení tohoto staršího klenebního vzorce v rámci moravského prostředí s vlivy dolnorakouské architektury druhé poloviny 13. století a první poloviny věku následujícího.²⁰⁵

¹⁹⁷ Ibidem, s. 83–86.

¹⁹⁸ Jan Sommer, Severní předsíň kostela sv. Mikuláše ve Znojmě, *Památky a příroda X*, 1985, s. 391–393.

¹⁹⁹ Mencl, *České středověké klenby* (pozn. 39). – Dalibor Prix uvádí konkrétní francouzské příklady: kostel St. Quiriace v Provins (pole v ochozu, po roce 1157) a kapitulní síň při kostele Ste. Radegonde v Poitiers (kolem 1220–1220). Viz Dalibor Prix, *Dlouhý presbytář kostela v Žárech. K sakrální architektuře moravsko-slezského pomezí kolem roku 1300*, Opava 2011, s. 96, cit. pozn. 171. – Východisko vzorce v poitierské oblasti zmiňuje i Klára Benešová. Viz Benešová, Hlava II. 1310–1420, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny koruny země české. Tematická řada Architektura*, Praha 2009, s. 105–189, cit. s. 727, pozn. 31.

²⁰⁰ Mencl, *České středověké klenby* (pozn. 39).

²⁰¹ Ivo Hlobil spojuje zaklenutí presbytáře se spojuje s biskupem Janem VII. Volkem, který působil v letech 1334–1351. Viz Ivo Hlobil, Peripetie vývoje a poznání významné středověké architektury, *Památky a příroda IX*, 1984, s. 341–345.

²⁰² Klára Mezihoráková, *Architektura středověkých klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě*, Praha 2016, s. 93–94.

²⁰³ Zdeněk Wirth, *Soupis památek, 22. Politický okres polišský*, Praha 1906, s. 91–94.

²⁰⁴ Mencl, *České středověké klenby* (pozn. 39).

²⁰⁵ Příklady nachází v severní sakristii při presbytáři kostela Panny Marie a sv. Ruperta ve Wiener Neustadt. Bližší řešení chórových závěrů v Kroměříži a v olomouckém klášterním kostele dominikánek je pak zaklenutí kaple v patře

Ačkoliv toto schéma v některých z uvedených příkladů sloužilo jako výsledek konstrukční snahy sloučit polygonální klenební vzorce východních závěrů sakrálních staveb s jejich pravoúhlou dispozicí, řešení v Loděnicích přejímá raně gotický trebičský vzor a završuje tak, slovy Václava Mencla, *kvadratickou prostorovou skeříň*, která je jím, jakožto výtvarně samostatným prvkem, ozvláštňena.²⁰⁶ Podobně uvažuje i Petr Kroupa, jenž v souvislosti se severní předsíní znojemského kostela sv. Mikuláše nepovažuje rozhodnutí aplikovat osmiboký klenební vzorec za pokus dobové tendence ke scelení vnitřního prostoru, nýbrž spíše za snahu významově podtrhnout severní chrámový vstup, který sloužil jako hlavní přístup směrem z města.²⁰⁷

Nad nápadnou podobností mezi osmibokým klenebním vzorcem obou místností se pozastavuje již řada předchozích prací.²⁰⁸ Lákavému těsnějšímu propojení mezi loděnickou opatskou kaplí a severní předsíní ve Znojmě, jehož výsledkem by byla identifikace totožné stavební hutě, však podobně jako v případě interiérů věže při klášterním kostele v Louce, opět znemožňuje architektonický detail. I tato skutečnost může působit jako argument pro starší dataci jinak výrazně lineárně členěné předsíně při kostele sv. Mikuláše.²⁰⁹ Pro parlérovské kameníky, kteří přišli do Loděnic ze znojemského chrámu, mohla potom zdejší předsíň sloužit jako vzor pro obdobnou snahu podtrhnout vážnost vnitřních prostor a zároveň tak doplnit schéma v místnosti pod ním, na jehož pražské vzory, přesněji tedy souvislost se západním polem sakristie svatovítské katedrály, upozornil již Dobroslav Líbal.²¹⁰ Při užití těchto nezvyklých klenebních vzorců (převážně pak osmibokého, jehož aplikace by se dala vzhledem na raně gotické paralely považovat za určitý druh historismu) šlo zřejmě podobně jako v případě znojemské předsíně primárně o akcentaci významného prostoru *balдахýnovou* klenbou, jejíž schéma s rozvojem estetizace kleneb nabývá na nové aktuálnosti.²¹¹ V interiéru jižní věže v Loděnicích však aplikovali tato řešení ojedinele nikoliv pro prostory veřejné, nýbrž soukromé, jež měly náležet výhradně opatovi.

nad průjezdem v areálu Göttheimerhof ve Stein an der Donau z konce 13. století. Viz Prix, *Dlouhý presbytář kostela v Žárech* (pozn. 199) s. 98, cit. pozn. 174.

²⁰⁶ Mencl, *České středověké klenby* (pozn. 39).

²⁰⁷ Přesunutí hlavního portálu na sever je řešením, které podnítila poloha celého kostela na okraji města na skále. Kroupa tedy uvažuje o příkladu užití zmíněného typu klenby jako tzv. *Hochbeitsform* – Viz Kroupa, Farní kostel sv. Mikuláše (pozn. 3), s. 81.

²⁰⁸ Wenzel (pozn. 27). – Mencl, *České středověké klenby* (pozn. 39).

²⁰⁹ Kroupa zdůvodňuje své vročení do doby krátce po roce 1338 nejen stylovou analýzou, nýbrž také zohledněním možných funkcí prostory, z nichž uvažuje zejména o funkci hostit soudy (Jan Lucemburský předal roku 1336 znojmský městský soud do pravomoci louckého kláštera). Viz Kroupa, Farní kostel sv. Mikuláše (pozn. 3), s. 85.

²¹⁰ Dobroslav Líbal mluví o prvním patře loděnické jižní věže jako o „*zjednodušeném vzorci západního pole svatovítské sakristie*.“ Viz Líbal, *Katalog gotické architektury* (pozn. 35), s. 240.

²¹¹ Tato tendence se v rámci řešení klenebních vzorců projevuje po celé 14. století, a to jak v tvorbě Petra Parlěře, tak rovněž ve vývoji architektury Slezska, kde v druhé polovině 14. století začíná tvořit stavitel Petr, zv. Rote užívající specifické „*nelogické*“ klenební vzorce. Více viz Dalibor Prix, O česko-slezských vztazích ve středověké architektuře doby lucemburské in: Mateusz Kapustka (ed.), *Slezsko, perla v České koruně. Historie, kultura, umění*, Praha 2007, s. 149–172. – Koncem 14. století se obdobný záměr vyskytuje rovněž ve Vídni v díle stavitele Michaela Chnaba. Více informací o staviteli viz Hassmann (pozn. 8).

O něco mladší trojlodí kostela sv. Markéty podmiňuje hledání rozdílných stylových východisek. S ohledem na kvalitu provedení východní části se nabízí myšlenka, že premonstráti pověřili dostavbou trojlodí kostela v Loděnicích již zmiňovaného Mikuláše ze Sedlešovic. Tento názor zmiňuje například Robert Gája.²¹² Kamenické značky nacházející se v bočních lodích však Mikuláši neodpovídají – jeho značka v podobě dvou překřížených úhlových pravítek zdobí průčelí znojemské radniční věže. Vzhledem ke konzervativnímu vyznění obou bočních lodí se lze připojit k názoru Petra Kroupy a Bohumila Samka, kteří zde předpokládají uplatnění archaicky orientované domácí dílny.²¹³

Mladší lámaná klenba hlavní lodě z počátku 16. století má předobrazy v Bavorsku a rakouském Podunají, odkud na naše území definitivně proniká v sedmdesátých letech 15. století.²¹⁴ Klenbu, založenou na principu husté sítě lámaných žeber, začal v trojlodí vídeňského dómu sv. Štěpána stavět před polovinou 15. století (1446) Hans Puchspaum a ve stejném projektu pokračoval i jeho nástupce Lorenz Spennig.²¹⁵ Tato řešení našla cestu i do širšího prostředí Dolního Rakouska. Trojlodí korunované složitými hustými vzorci síťových kleneb založených na souvisle se prostupujících formacích, stavěla od poloviny 15. století vídeňská huť například v piaristickém kostele v Kremži,²¹⁶ obdobné pojetí vykazuje rovněž kostel sv. Štěpána v Eggenburgu.²¹⁷ Zjednodušená forma v podobě dvojice paralelně běžících zalamovaných diagonálních žeber, tedy takřka totožné schéma jako v Loděnicích, se nachází ve farních kostelích v blízkém okolí Kremže jako například nad prostorem hlavní lodě kostela sv. Mikuláše ve Stein an der Donau (druhá polovina 15. století),²¹⁸ [57–58] v dvoulodí kostela sv. Anny v Pögstallu (kolem roku 1480),²¹⁹ [59–60] či v hlavní lodi kostela Nanebevzetí Panny Marie v Rastefeldu z doby kolem roku 1500.²²⁰ [61–62] Podobným způsobem zaklenuli také již mezi lety 1437–1463 chór farního kostela v Sankt Marein bei Knittelfeld ve Štýrsku (okres Murtal).²²¹ [63–64]

Zajímavou jihomoravskou stavbou, jejíž architektura dokazuje silné působení rakouských vlivů v druhé polovině 15. století, je poutní kaple sv. Wolfganga v Hnanicích nedaleko Znojma.²²²

²¹² Gája (pozn. 121), s. 69.

²¹³ Kroupa, Opevněný kostel sv. Markéty (pozn. 42), s. 120. – Samek (pozn. 43), s. 398.

²¹⁴ Mencl, *České středověké klenby* (pozn. 39), s. 83.

²¹⁵ Brucher (pozn. 11).

²¹⁶ Ibidem, s. 229–230.

²¹⁷ Ibidem, s. 230–231.

²¹⁸ Evelyn Benesch (ed.), *Debio-Handbuch. Niederösterreich nördlich der Donau*, Wien 1990, s. 593–594.

²¹⁹ Ibidem, s. 890.

²²⁰ Ibidem, s. 947–948.

²²¹ Brucher (pozn. 11), s. 218–219.

²²² Stavbu kaple inicioval zřejmě již na počátku sedmdesátých let opat Jan Bavor (1466–1482) na místě zázračné studánky, ke které se vázaly legendy o uzdravení slepého rytíře. Na stavbě se se nechali prostřednictvím erbů upomenout také olomoučtí biskupové Jan Filipec (biskupem od roku 1482) a Stanislav Thurzo (1496–1540). Viz Marta Procházková – Petr Kroupa, Poutní kaple sv. Wolfganga v Hnanicích, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 102–106.

Tento projekt zaujímal na poli tehdejší sakrální architektury speciální význam, svědčí o tom nejen její architektonické členění, ale stejně tak nákladná kvalitní kamenická výzdoba, na níž se podílel vídeňský okruh kameníků.²²³ Jde o stavbu se složitým vývojem, která navíc nebyla dokončena. Její koncepce zřejmě souvisí s poutním kostelem v chrámu Navštívení Panny Marie v dolnorakouské Maria Laach am Juerling (nacházející se opět nedaleko Kremže, starší presbytář zde doplnilo mladší trojlodí datované na konec 15. století).²²⁴ Petr Kroupa a Marta Procházková rekonstruují nedokončenou podobu klenby v Hnanicích jako síť tvořenou dvojicí paralelně běžících žebor v lodích bočních a složitou síťovou klenbu v lodi hlavní, tedy výrazně podobné schéma jako v trojlodí kostela Maria Laach, jehož ústřední završuje síť tvořený žebry zalamovanými do složitých, vzájemně se prostupujících motivů.²²⁵ Obě stavby vznikaly současně a je vysoce pravděpodobné, že se vzájemně ovlivnily.²²⁶

Obvodové zdivo hnanického trojlodí lze datovat do doby před rokem 1483 (letopočet na jižním portálu) klenby v trojlodí byly zřejmě dílem významného mistra z okruhu vídeňské svatoštěpánské hutí.²²⁷ Přibližně v této době se v louckém klášteře dostává k úřadu zmíněný opat Pavel, jehož lze považovat také za stavebníka kruchty i klenby hlavní lodě v Loděnicích. Dostavba kostela sv. Markéty, která pravděpodobně probíhala jen o pár let později, tak může platit za skromnější ozvuk dolnorakouských vlivů opět zprostředkovaných louckým klášteřem, jež vlastnil patronátní právo rovněž v Hnanicích. Pro tuto skutečnost svědčí také obdobná koncepce západní části v podobě kruchty nesené trojicí arkád a klenba založená na obrazci čtyřcípé hvězdy. V Loděnicích jsou však tyto arkády (i celá kruchta) výrazně zúženy, jelikož vyplňují pouze šířku hlavní lodě.

²²³ Ibidem.

²²⁴ Obě stavby sdílejí také podobnou koncepci stupňovité haly s věží vyrůstající ze západního průčelí a se širokým presbytářem na východě. Tuto hypotézu zastává zejména Petr Kroupa s Markétou Procházkovou. Ibidem, s. 103 – Více o kostelu v Maria Laach am Juerling viz Benesch (pozn. 218), s. 714–716.

²²⁵ Procházková – Kroupa (pozn. 222), s. 104.

²²⁶ Ibidem, s. 106.

²²⁷ Ibidem, s. 105.

6. Závěr

Cílem předkládané práce bylo pokusit se komplexně analyzovat kostel sv. Markéty v Loděnicích s ohledem na historické souvislosti, stavebníky a předpokládané umělecké vlivy. Jak napověděla kapitola věnovaná dosavadní literatuře, nejde o stavbu, která by pozornosti badatelů v minulosti přímo unikala. Při studiu textů, které se kostelu věnovaly, však začalo tanout několik zajímavých problémů.

Dva, názvem práce vymezené aspekty – architektura a výzdoba – se v kostele uplatňují kvalitativně v takřka vyrovnaném vztahu. Starší kněžiště z první čtvrtiny 15. století spolu s jižní věží tvoří samostatný celek, jehož interiéry v sobě odrážejí soudobou znojemskou architekturu. Dekorativní povahu klenby obou pater dosud stojící jižní věže doplňuje také odpovídající výzdoba, jejíž již dříve navrhované připsání parlérovské huti lze podpořit s ohledem na obdobně realistické tvarosloví jednotlivých klenebních konzol. Architekturu jak starší části kostela, tedy chóru s jižní věží, tak mladšího trojlodí prostupují vlivy zprostředkované aktuálním děním v prostředí domácím (dvouvěžové schéma presbytáře a klenební vzorce jižní věže), ale také dolnorakouském (klenba hlavní lodě s kruchtou), kde se za dobu, kdy práce se práce na loděnickém kostele zpomalily stačilo vyvinout svébytné pojetí síťové klenby. Také tyto prvky nacházejí ve skromnějším prostředí jihomoravského venkova poměrně rychlou odezvou, a to opět prostřednictvím louckých premonstrátů a s nimi spjatých stavebních podniků. Tato poslední stavební etapa kostela sv. Markéty se už však už nesla ve znamení průměrnějšího zpracování v architektonickém detailu.

Umělecké dění okolo louckého kláštera rovněž neposloužilo pouze jako impulz k bližšímu prozkoumání některých zjevných paralel, ale také k vyvážení problému nedostatku jednoznačných dat, které by se vázaly ke chronologii výstavby. V této souvislosti se předkládaná práce opírá o recentní výzkum Zdeňka Váchy věnovaný východní části louckého klášterního kostela. Dřívější datace před rok 1400 umožňuje vysvětlit odlišný architektonický detail interiérů v Louce ve srovnání s nejstarší částí kostela v Loděnicích. U té se lze připojit k předchozí literaturou navrhovaným vročením nedlouho nato, a to do období první čtvrtiny 15. století a spojit je spíše s tvaroslovím chóru znojemského kostela sv. Mikuláše, které vznikalo ve stejné době. Typologicky však loděnický kostel odráží obě stavby.

Z kapitoly, věnované kostelnímu mobiliáři vyplývají dvě skutečnosti: zatímco křtitelnice platí za průměrnou práci moravských kameníků, dřevorezba piety by si se svou kvalitou zpracování zasluhovala širší badatelskou pozornost. Výše navrhované zasazení do kontextu je spíše skromným otevřením diskuze než nutně jejím závěrem.

Resumé

Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na rozbor gotické architektury a výzdoby kostela sv. Markéty v Loděnicích. Popisuje zdejší historickou situaci v rozmezí 13. do konce 15. století, přičemž důraz je kladen na vlastnické vztahy k premonstrátskému klášteru Louka u Znojma, který vlastnil k loděnickému kostelu patronátní práva již od konce 12. století. Kostel sv. Markéty je také zkoumán ve vztazích k soudobé sakrální architektuře jižní Moravy, a to jak znojemského prostředí, tak jeho blízkého okolí s přesahy do Dolního Rakouska.

Hlavním cílem textu je vyjádření se ke chronologii výstavby kostela, jeho stylovým paralelám a některým dalším, předchozí literaturou již otevřeným, otázkám. Těžiště práce tvoří kapitoly 4.2, 4.3, 4.4 a 4.5, které se věnují stavební historii kostela, popisu a analýze jeho architektury, vnitřní kamenické a freskové výzdobě i dobovému mobiliáři. Součástí této kapitoly je také popis, návrh datace a otevření otázky o původu pozdně gotické dřevořezby piety, jež se v Loděnicích nachází.

Summary

This bachelor thesis provides an analysis of the decoration and gothic architecture of the Church of Saint Margaret in Loděnice. Context is provided through a description of the historical situation in this area from the 13th to the 15th century, with a particular focus on the church's time under the ownership of the premonstratensian monastery in Znojmo-Louka, which held the patronage privileges over Loděnice from the end of the 12th century. The Church of Saint Margaret is then examined in relation to other sacral architecture from this time in Southern Moravia, especially that which is found in the area of Znojmo, and Lower Austria.

The primary goal of this thesis is to give opinion on questions raised by previous authors on this subject. The key chapters 4.2, 4.3, 4.4, and 4.5 are dedicated to the history of the building, an analysis of the architecture, stonemason and mural works in the interior, and the equipment used in those times. A significant part of this chapter concentrates on the chronology of the build and the origin of the late gothic pietà, which is currently placed in Loděnice.

Seznam použitých zkratek

CDB

Codex diplomaticus bohemiae

MZA v Brně

Moravský zemský arch

ÚOP NPÚ v Brně

Územní odborné pracoviště Národního památkového úřadu v Brně

Seznam použité literatury a pramenů

PRAMENY

Archivní prameny

Moravský zemský archiv v Brně, fond E–57, Premonstráti Louka, 1190–1798 (1800), Brno 1969.

Stavební deník Emila Dufka, Archiv bývalého Státního památkového úřadu pro Moravu a Slezsko, karton č. 46, fascikl S 46/9, fond Sakrální památky, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

Stavebně-historické průzkumy a restaurátorské zprávy

Oldřich Bartošek, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci-dveře z kovaných ocelových plátů do sakristie kostela* (restaurátorská zpráva), Brno 2003, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

Pavel Borský – Dagmar Černoušková – Karel Maráz, *Pobořelice, okres Brno-venkov. SHP – farní kostel sv. Jakuba Většího* (stavebně-historický průzkum), Brno 1994, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

Petr Kroupa, *Znojmo, okres Znojmo – farní kostel sv. Mikuláše – SHP* (stavebně-historický průzkum), Brno 1996, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

Petr Kroupa, *Znojmo – Louka, okres Znojmo, areál bývalého premonstrátského kláštera, SHP* (stavebně-historický průzkum), Brno 1995, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

František Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty – dva sloupy pod kruchtou* (restaurátorská zpráva), Brno 2002–2003, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

František Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci – kamenné články interiéru kostela; průzkum stratigrafie vrstev nátěrů kamenných článků interiéru kostela* (restaurátorský průzkum), Brno 2003, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

František Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci-keřtitelnice* (restaurátorská zpráva), Brno 2003, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

František Pavůček, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci-průzkum pláště* (restaurátorská zpráva), Brno 2007, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

Lea Raisová, *Loděnice: farní kostel sv. Markéty v obci – dveře do sakristie* (restaurátorská zpráva), Brno 2005, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

Petr Vojáček, *Restaurátorská dokumentace kostela sv. Markéty v Loděnicích* (restaurátorská zpráva), Mikulov 2009, Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně.

Internetové zdroje a zdroje obrázků

A. Pospíšilová – O. Aulická, Ústřední odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně, *Loděnice u Pohořelic, basilika sv. Markéty, stavba kolem 1430, interiér presbytáře 2. 1/4 15. st.* (fotodokumentace), 1950.

A. Pospíšilová – O. Aulická, Ústřední odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně, *Loděnice u Pohořelic, basilika sv. Markéty, stavba kolem 1430, interiér zábradlí hudební kruchty, poč. 16. st.* (fotodokumentace), 1950.

Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kath_Pfarrkirche_Rastenfeld_-_Orgel.jpg, vyhledáno 23. 5. 2018.

Gemeinde St. Marein-Feistritz, <http://www.st-marein-feistritz.gv.at/Pfarrkirche-St-Marein.42.0.html>, vyhledáno 24. 5. 2018.

LITERATURA

Dana Běhalová, *Pozdně středověké opevněné kostely na jižní Moravě* (diplomní práce), Seminář dějin umění FFMU, Brno 2013.

Evelyn Benesch (ed.), *Dehio-Handbuch. Niederösterreich nördlich der Donau*, Wien 1990.

Klára Benešová, heslo kostel sv. Markéty. Loděnice in: Klára Benešová a kol., *Deset století architektury II. Architektura gotická*, Praha 2001, s. 256.

Klára Benešová, Hlava II. 1310–1420, in: Petr Kratochvíl (ed.), *Velké dějiny koruny země české. Tematická řada Architektura*, Praha 2009, s. 105–189.

Klára Benešová – Jan Chlíbec, Dne 9. prosince 1437. Znojemský chrám sv. Mikuláše v době smrti císaře Zikmunda, in: Eva Doležalová – Petr Sommer (edd.), *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou. Věnováno Františku Šmabelovi k životnímu jubileu*, Praha 2016, s. 279–297.

Eva Bitterman, *Wehrkirchen im Waldviertel* (diplomní práce), Institut für Kunstgeschichte, Universität Wien, Wien 2012.

Tomáš Borovský, Domy venkovských klášterů ve středověkém Brně (13.–15. století), *Brno v minulosti a dnes XIV*, 2000, s. 13–35.

Tomáš Borovský, Majetkový vývoj kláštera v Louce do konce 15. století, *Jižní Morava XL*, 2004, s. 21–36.

Günter Brucher, Architektur von 1430 bis um 1530. Die Eingangsphase der Spätgotik, in: in: Artur Rosenauer (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich III. Spätmittelalter und Renaissance*. München – Berlin – London – New York 2003, s. 195–266.

Petr Čehovský, *Kamenné skulptury v Podýjí 1480–1550*, Olomouc 2012.

Georg Dehio – Karl Ginhart, *Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler in der Ostmark. Wien und Niederdonau*, Band I, Wien 1941.

- Petr Eckl, *Farní kostel sv. Markéty v Loděnicích*, Brno 2004.
- Zdeňka Falcová – Drahoslava Stehlíková, *Nemovitě kulturní památky jižní Moravy. Soupis památek a literatury V. Okres Znojmo*, Brno 2000.
- Robert Gája, Východní empory v Čechách a na Moravě ve 13.–15. století, *Staletá Praha XXVI*, 2010, č. 1, s. 57–79.
- Elisabeth Hassmann, *Meister Michael. Baumeister der Herzoge von Österreich*, Wien 2002.
- Lubomír Havlík, *Znojmo. Z minulosti města a jeho památek*, Brno 1956.
- Ladislav Hosák, Středověká mezinárodní obchodní cesta jižní Moravou, *Jižní Morava IX*, 1973, s. 143–146.
- Karel Hrubý, Záhadný původ názvu obce Loděnice, *Znojemská Rovnost III*, 1993, č. 38, 21. 9., s. 4.
- Alois Hruďička, *Topografie diecéze brněnské*, Brno 1908.
- Ivo Hlobil, Peripetie vývoje a poznání významné středověké architektury, *Památky a příroda IX*, 1984, s. 341–345.
- Kaliopi Chamonikola, Kapitoly k sochařství a deskové malbě, in: idem (ed.), *Od gotiky ke renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 245–273.
- Kaliopi Chamonikola, Kladení do hrobu, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky ke renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 315–317.
- Kaliopi Chamonikola, Bavorsko, konec 15. století, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Zdaleka i zblízka. Středověké importy v moravských a slezských sbírkách*, Brno 2009, s. 172.
- Kaliopi Chamonikola, Dolní Rakousko, 1510–1520, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Zdaleka i zblízka. Středověké importy v moravských a slezských sbírkách*, Brno 2009, s. 226.
- Rudolf Jelínek, Z historie okresu, *Znojemsko XVI*, 1966, 26. 1., s. 3.
- Antonín Jirka, Christian Alexander Oedtl na Moravě. Nová připsání, *Umění XXXII*, 1984, s. 233–239.
- František Kameníček, *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526–1628)*, Brno 1902.
- Antonín Jirka, Christian Alexander Oedtl na Moravě. Nová připsání, *Umění XXXII*, 1984, s. 233–239.
- Martina Bolom-Kotari, *Pečeti moravských premonstrátů v letech 1436–1784. Sfragistika představených a konventů v kontextu jejich diplomatického materiálu (dizertační práce)*, Ústav pomocných věd historických a archivnictví FFMU, Brno 2013.
- Augustin Kratochvíl, *Vlastivěda moravská. Pobořelský okres*, Brno 2004.

Jiří Kroupa – Petr Kroupa – Lubomír Slavíček et al., *Premonstrátský klášter v Louce. Dějiny – umělecká výzdoba – ikonologie*, Znojmo 1997.

Jiří Kroupa, heslo Bývalá rezidence louckých premonstrátů in: Dušan Foltýn (et al.), *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005, s. 417.

Petr Kroupa, Farní kostel sv. Mikuláše ve Znojmě, *Průzkumy památek II*, Praha 1996, 73–100.

Petr Kroupa, Církevní architektura na Moravě, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 77–85.

Petr Kroupa, heslo Opevněný farní kostel sv. Markéty v Loděnicích, Katalog církevní architektury na Jižní Moravě, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 118–120.

Petr Kroupa, heslo Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Blučině in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 88–89.

Albert Kutal, K problému horizontálních piet, *Umění XI*, 1963, s. 321–359.

Albert Kutal, Materiály k dějinám gotické plastiky, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity XV*, 1967, s. 73–77.

Dobroslav Líbal, *Gotická architektura v Čechách a na Moravě*, Praha 1948.

Dobroslav Líbal, *Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek*, Praha 2001, str. 239–240.

Václav Mencl, Románská a gotická hlavice jako prostředek k datování české architektury, *Zprávy památkové péče X*, Praha 1950, s. 1–24.

Václav Mencl, Panské tribuny v naší románské architektuře, *Umění XIII*, 1965, s. 25–58.

Václav Mencl, *České středověké klenby*, Praha 1974.

Zdeněk Měřínský, Středověké zbraně z okolí Loděnic, okres Znojmo, *Archeologické rozhledy XXXII*, 1980, č. 1, s. 36–47.

Klára Mezihoráková, *Architektura středověkých klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě*, Praha 2016.

Magdalena Moravová (ed.), *Milevský letopis: zápisky Vincencia, Jarlocha a Ansberta*, Praha 2013.

Jan Muk, heslo Loděnice. Farní kostel sv. Markéty, in: Jan Muk – Eva Šamánková (red.), *ABC kulturních památek Československa*, Praha 1985, s. 288.

Boris Novotný, Výzkum výšinného mladohradištního opevnění Rokytné na Moravsko-Krumlovsku, jeho hradební obvod a románský dvorec Řeznovice, *Vlastivědný věstník moravský XXXIII*, 1981, s. 281–301.

Elfriede Paweletz, *Die Kirche in Lodenitz*, Wien 1944.

Josef Pilnáček, *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930.

Dalibor Prix, O česko-slezských vztazích ve středověké architektuře doby lucemburské in: Mateusz Kapustka (ed.), *Slezsko, perla v České koruně. Historie, kultura, umění*, Praha 2007, s. 149–172.

Dalibor Prix, *Dlouhý presbytář kostela v Žárech. K sakrální architektuře moravsko-slezského pomezí kolem roku 1300*, Opava 2011.

Marta Procházková – Petr Kroupa, Poutní kaple sv. Wolfganga v Hnanicích, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 102–106.

August Prokop, *Die Markgrafschaft Mähren in Kunstgeschichtlicher Beziehung*, Band I, Vídeň 1904.

Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska II, J/N*, Praha 1999.

Lothar Schultes, Plastik vom Ende des schönen Stils bis zum Beginn der Renaissance, in: Artur Rosenauer (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich III. Spätmittelalter und Renaissance*, München – Berlin – London – New York 2003, s. 301–366.

Jan Sommer, Severní předsíň kostela sv. Mikuláše ve Znojmě, *Památky a příroda X*, 1985, s. 391–393.

Jan Sommer, Gotické kostely s obrannými zařízeními na českém venkově, *Sborník Společnosti přátel starožitností I*, 1997, s. 195–200.

Jan Štětina, Stavební vývoj kolegiálního kostela sv. Mořice v Kroměříži in: Petr Pálka (ed.) *750 let kolegiálního kostela sv. Mořice a zakladatelská činnost Bruna ze Schauenburku v Kroměříži (historie, náboženský a duchovní vývoj, architektura, hudba, výtvarné umění, osobnosti 1260–2010)*, Kroměříž 2010, s. 54–60.

Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců, Sešit 8. Mar–Něm*, Ostrava 1993.

Zdeněk Vácha, Opatská kaple (kaple sv. Šebestiána) premonstrátského klášterního kostela Panny Marie a sv. Václava ve Znojmě-Louce. (Poznámky ke stavebnímu a výtvarnému vývoji), *Archaeologia historica XXXVII*, 2012, č. 2, s. 539–555.

Josef Válka, *Dějiny Moravy. Díl 1. Středověká Morava*, Brno 1991.

Jakub Vítovský, Umělci v jihomoravských městech in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 19–34, cit. s. 19–32.

Martin Vrba, Die Pfarrkirche in Lodenitz 700 Jahre alt, in: *Pobrlützer Zeitung XI*, 1933, č. 1, 3. 1., s. 3.

Alfred Wenzel, Die Baugeschichte der Klosterkirche zu Trebitsch, *Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft V*, Marburg 1929, s. 353–419.

Zdeněk Wirth, *Soupis památek, 22. Politický okres poličský*, Praha 1906.

Marlene Zykanová, Ke stavebním dějinám a umělecko-historickému významu Svatoštěpánského dómu ve Vídni, in: *Vídeňská gotika. Sochy, sklomalby a architektonická plastika z dómu sv. Štěpána ve Vídni*, Praha 1992, s. 27–58.

Seznam obrazové přílohy

Autorkou fotografií je, pokud není uvedeno jinak, Šárka Nováková.

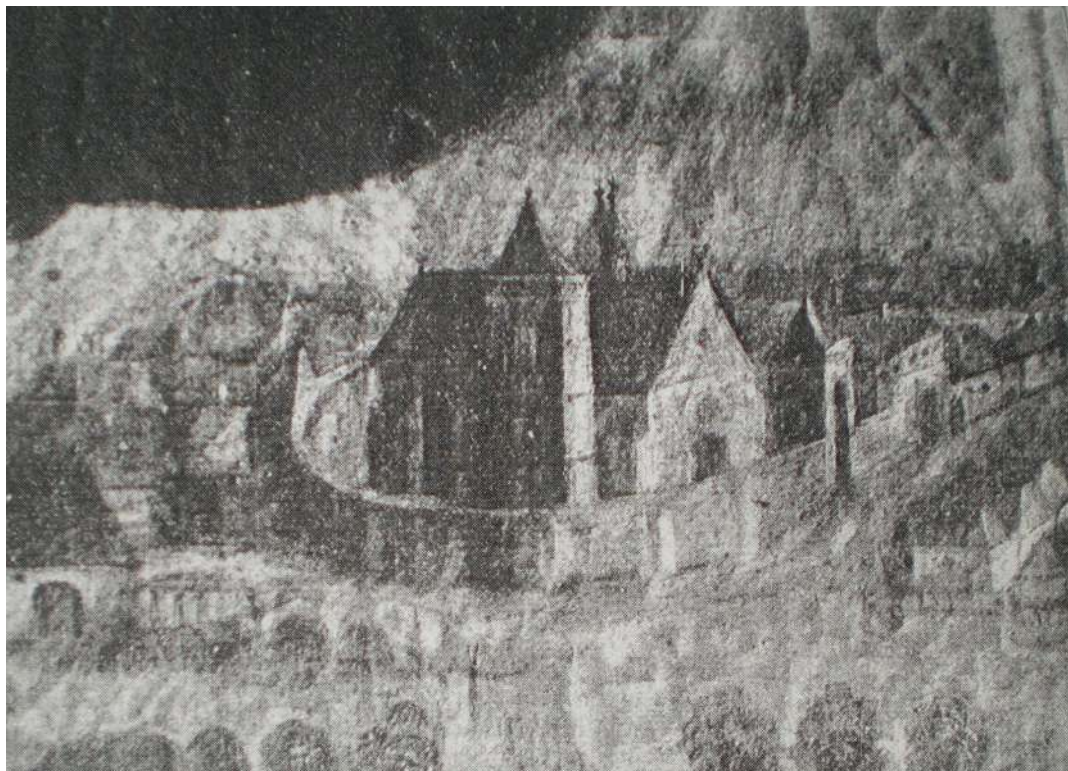
1. Detail z obrazu sv. Markéty z 18. století. Převzato z: Augustin Kratochvíl, *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Pohořelský okres*, Brno 1913, s. 125.
2. Loděnice, kostel sv. Markéty, půdorys, 1. čtvrtina 15. století – 1504. Převzato z: PK [Petr Kroupa], Opevněný farní kostel sv. Markéty v Loděnicích, Katalog církevní architektury na Jižní Moravě, in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky ke renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 118–120, cit. s. 119.
3. Loděnice, kostel sv. Markéty – pohled ze severu, 1. čtvrtina 15. století – 1504.
4. Loděnice, kostel sv. Markéty – pohled ze severu, 1. čtvrtina 15. století – 1504.
5. Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – průčelí, 1. čtvrtina 15. století.
6. Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – interiér, 1. čtvrtina 15. století.
7. Loděnice, kostel sv. Markéty, kamenná římsa na rozhraní západní straně presbytáře a východní stěny severní boční lodi, 1. čtvrtina 15. století.
8. Loděnice, kostel sv. Markéty, krypta – klenba, 1. čtvrtina 15. století.
9. Loděnice, kostel sv. Markéty, jižní věž – východní průčelí, 1. čtvrtina 15. století.
10. Loděnice, kostel sv. Markéty, plán vnitřních prostorů jižní věže. Převzato z: Augustin Kratochvíl, *Vlastivěda moravská II. Místopis Moravy. Pohořelský okres*, Brno 1913, s. 125.
11. Loděnice, kostel sv. Markéty, první patro jižní věže – klenba, 1. čtvrtina 15. století.
12. Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže – klenba, 1. čtvrtina 15. století.
13. Loděnice, kostel sv. Markéty, hlavní loď – pohled z presbytáře, před 1504.
14. Loděnice, kostel sv. Markéty, hlavní portál, 1582.
15. Loděnice, kostel sv. Markéty, podkruchtí – klenba, před 1504.
16. Loděnice, kostel sv. Markéty, podkruchtí, klenební svorník – kamenická značka, 1504.
17. Loděnice, kostel sv. Markéty, podkruchtí, klenební svorník – letopočet, 1504.
18. Loděnice, kostel sv. Markéty, hlavní loď – klenba, 1504.
19. Loděnice, kostel sv. Markéty, jižní boční loď, klenba, kolem poloviny 15. století.
20. Loděnice, kostel sv. Markéty, jižní boční loď, kamenické značky, kolem poloviny 15. století.
21. Loděnice, kostel sv. Markéty, portál a kovové dveře do sakristie, konec 15. století (?). Převzato z: A. Pospíšilová – O. Aulická, Ústřední odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně, *Loděnice u Pohořelic, basilika sv. Markéty, stavba kolem 1430, interiér presbytáře 2. 1/4 15. st.* (fotodokumentace), 1950.
22. Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – severní stěna, sedile, 1. čtvrtina 15. století.
23. Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – severní stěna, sanktuárium, 1. čtvrtina 15. století.
24. Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – jižní stěna, sedile, 1. čtvrtina 15. století.

25. Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – jižní stěna, zazděný portál do točitého schodiště, 1. čtvrtina 15. století
26. Loděnice, kostel sv. Markéty, první patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.
27. Loděnice, dřík sloupu bývalých božích muk, 1497.
28. Loděnice, kostel sv. Markéty, první patro jižní věže, klenba, 1. čtvrtina 15. století.
29. Loděnice, kostel sv. Markéty, první patro jižní věže, klenební žebro, 1. čtvrtina 15. století.
30. Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, plánek kamenosochařské výzdoby.
31. Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.
32. Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.
33. Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.
34. Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.
35. Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.
36. Blučina, kostel Nanebevzetí Panny Marie, kaple sv. Barbory, klenební konzola, kolem roku 1400.
37. Znojmo-Louka, kaple sv. Šebestiána, klenební svorník s hlavou Krista, poslední čtvrtina 14. století. Převzato z: Zdeněk Vácha, Opatská kaple (kaple sv. Šebestiána) premonstrátského klášterního kostela Panny Marie a sv. Václava ve Znojmě-Louce. (Poznámky ke stavebnímu a výtvarnému vývoji), *Archaeologia historica* XXXVII, 2012, č. 2, s. 539–555, cit. s. 542.
38. Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář, klenební svorník s hlavou Krista, 1. čtvrtina 15. století. Převzato z: Bohumil Samek, *Umělecké památky Moravy a Slezska II, J/N*, Praha 1999, s. 399.
39. Znojmo-Louka, kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava, kaple sv. Šebestiána, klenební konzola, poslední čtvrtina 14. století.
40. Loděnice, kostel sv. Markéty, jižní boční loď, klenební konzoly, kolem poloviny 15. století.
41. Loděnice, kostel sv. Markéty, fragmenty kamenických článků trojlodí (?).
42. Loděnice, kostel sv. Markéty, fragmenty kamenických článků trojlodí (?).
43. Loděnice, kostel sv. Markéty, kamenný parapet kruchty, po roce 1527.
44. Loděnice, kostel sv. Markéty, kamenný parapet kruchty – detail, po roce 1527. Převzato z: A. Pošpíšilová – O. Aulická, Ústřední odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Brně, *Loděnice u Pohořelic, basilika sv. Markéty, stavba kolem 1430, interiér zábradlí hudební kruchty, poč. 16. st.* (fotodokumentace), 1950,
45. Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář, fragment nástěnné malby, druhá čtvrtina 15. století.
46. Loděnice, kostel sv. Markéty, křtitelnice, 16. století.
47. Pieta, konec 15. století (?), polychromované dřevě, Loděnice, kostel sv. Markéty.
48. Pieta, konec 15. století (?), polychromované dřevě, Loděnice, kostel sv. Markéty, boční pohled.
49. Pieta, konec 15. století (?), polychromované dřevě, Loděnice, kostel sv. Markéty, detail.
50. Kladení do hrobu, třetí čtvrtina 15. století, polychromované dřevě, Kostel sv. Jana Nepomuckého v Dyji, církevní sbírka. Převzato z: Kaliopi Chamonikola, Kladení do hrobu, in: Kaliopi

- Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brněnsko*, Brno 1999, s. 316.
51. Modlicí se Panna Marie, konec 15. století, polychromované dřevo (lípa), Brno, Moravská galerie. Převzato z: Kaliopi Chamonikola, Bavorsko, konec 15. století in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Zdaleka i zblízka. Středověké importy v moravských a slezských sbírkách*, Brno 2009, s. 172.
 52. Polopostava Bolestné Panny Marie, 1510–1520, dřevo (lípa), Brno, Moravská galerie. Převzato z: Kaliopi Chamonikola, Dolní Rakousko, 1510–1520 in: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Zdaleka i zblízka. Středověké importy v moravských a slezských sbírkách*, Brno 2009, s. 226.
 53. Znojmo-Louka, kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava, presbytář, před rokem 1425.
 54. Znojmo-Louka, kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava, kaple sv. Šebestiána – klenba, poslední čtvrtina 14. století.
 55. Znojmo, farní kostel sv. Mikuláše, severní předsíň, klenba, druhá čtvrtina 14. století.
 56. Znojmo, farní kostel sv. Mikuláše, severní předsíň, architektonická skulptura, druhá čtvrtina 14. století.
 57. Stein an der Donau, kostel sv. Mikuláše, půdorys. Převzato z: Evelyn Benesch (ed.), *Debio-Handbuch. Niederösterreich nördlich der Donau*, Wien 1990, s. 593.
 58. Stein an der Donau, kostel sv. Mikuláše, hlavní loď – klenba, druhá polovina 15. století.
 59. Pöggstall, kostel sv. Anny, půdorys. Převzato z: Evelyn Benesch (ed.), *Debio-Handbuch. Niederösterreich nördlich der Donau*, Wien 1990, s. 890.
 60. Pöggstall, kostel sv. Anny, klenba dvoulodí – klenba, kolem roku 1480.
 61. Rastendorf, kostel Nanebevzetí Panny Marie, půdorys. Převzato z: Evelyn Benesch (ed.), *Debio-Handbuch. Niederösterreich nördlich der Donau*, Wien 1990, s. 948.
 62. Rastendorf, farní Nanebevzetí Panny Marie, hlavní loď – klenba, kolem roku 1500. Převzato z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kath_Pfarrkirche_Rastendorf_-_Orgel.jpg, vyhledáno 23. 5. 2018.
 63. Sankt Marein bei Knittelfeld, farní kostel, půdorys. Převzato z: Günter Brucher, Architektur von 1430 bis um 1530. Die Eingangsphase der Spätgotik, in: Artur Rosenauer (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich III. Spätmittelalter und Renaissance*, München – Berlin – London – New York 2003, s. 218.
 64. Sankt Marein bei Knittelfeld, farní kostel, presbytář – klenba, 1437–1463. Převzato z: <http://www.st-marein-feistritz.gv.at/Pfarrkirche-St-Marein.42.0.html>, vyhledáno 24. 5. 2018.

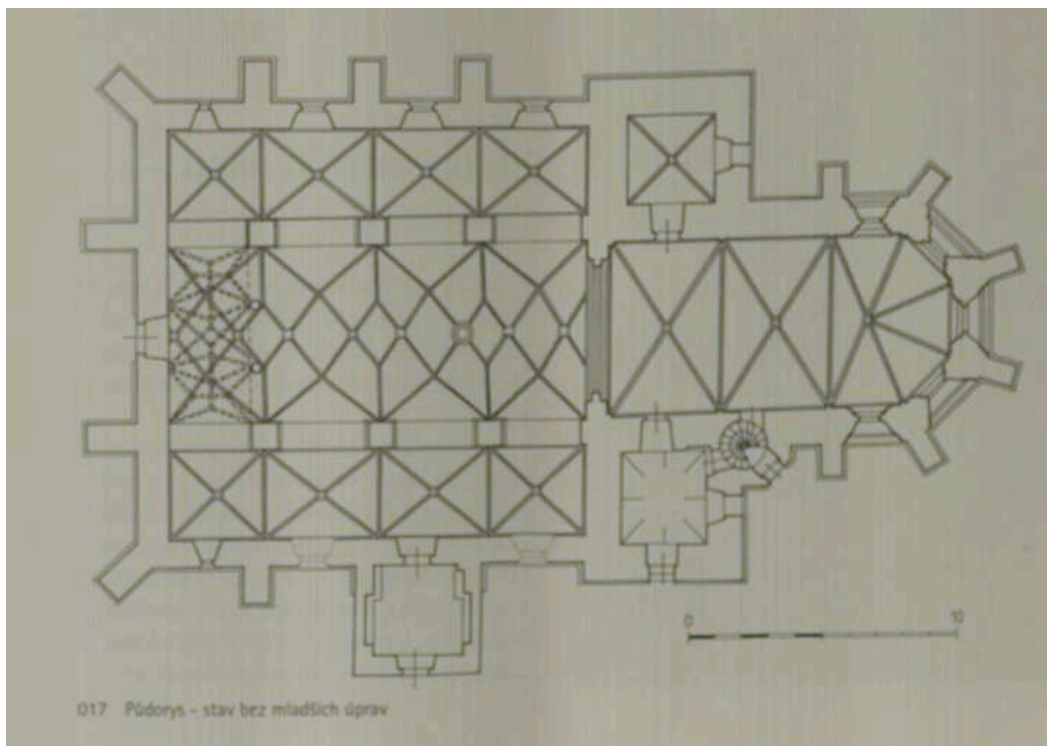
Obrazová příloha

1.

Detail z obrazu sv. Markéty, 18. století.

2.

Loděnice, kostel sv. Markéty, půdorys, 1. čtvrtina 15. století – 1504.

3.

Loděnice, kostel sv. Markéty – pohled ze severu, 1. čtvrtina 15. století – 1504.

4.

Loděnice, kostel sv. Markéty – pohled ze severu, 1. čtvrtina 15. století – 1504.

5.

Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – průčelí, 1. čtvrtina 15. století.

6.

Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – interiér, 1. čtvrtina 15. století.

7.

Loděnice, kostel sv. Markéty, kamenná římsa na rozhraní západní straně presbytáře a východní stěny severní boční lodi, 1. čtvrtina 15. století.

8.

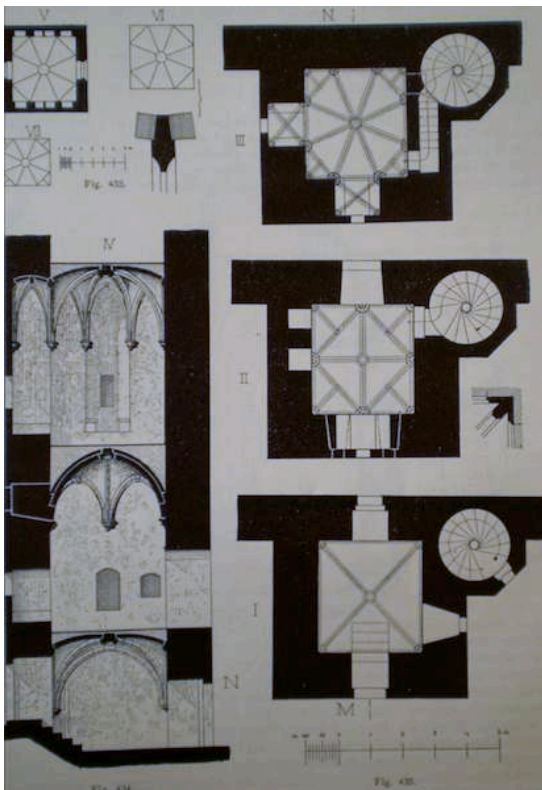
Loděnice, kostel sv. Markéty, krypta – klenba, 1. čtvrtina 15. století.

9.

Loděnice, kostel sv. Markéty, jižní věž – východní průčelí, 1. čtvrtina 15. století.

10.

Loděnice, kostel sv. Markéty, plán vnitřních prostorů jižní věže.

11.

Loděnice, kostel sv. Markéty, první patro jižní věže – klenba, 1. čtvrtina 15. století.

12.

Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže – klenba, 1. čtvrtina 15. století.

13.

Loděnice, kostel sv. Markéty, hlavní loď – pohled z presbytáře, před 1504.

14.

Loděnice, kostel sv. Markéty, hlavní portál, 1582.

15.

Loděnice, kostel sv. Markéty, podkruchtí – klenba, před 1504.

16.

Loděnice, kostel sv. Markéty, podkruchtí, klenební svorník – kamenická značka, 1504.

17.

Loděnice, kostel sv. Markéty, podkruchtí, klenební svorník – letopočet, 1504.

18.

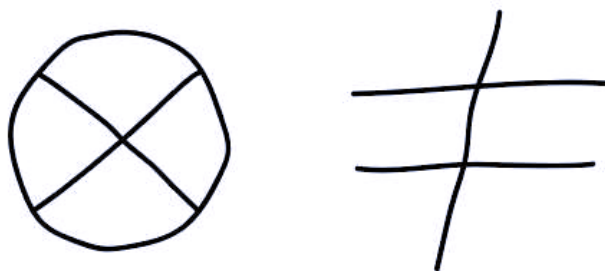
Loděnice, kostel sv. Markéty, hlavní loď, klenba, 1504.

19.

Loděnice, kostel sv. Markéty, jižní boční loď, klenba, kolem poloviny 15. století.

20.

Loděnice, kostel sv. Markéty, jižní boční loď, kamenické značky, kolem poloviny 15. století.

21.

Loděnice, kostel sv. Markéty, portál a kovové dveře do sakristie, konec 15. století (?).

22.

Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – severní stěna, sedile, 1. čtvrtina 15. století.

23.

Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – severní stěna, sanktuárium, 1. čtvrtina 15. století.

24.

Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – jižní stěna, sedile, 1. čtvrtina 15. století.

25.

Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář – jižní stěna, zalděný portál do točitého schodiště, 1. čtvrtina 15. století.

26.

Loděnice, kostel sv. Markéty, první patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.

27.

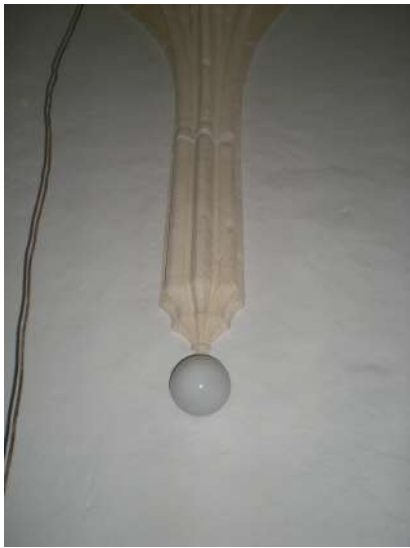
Loděnice, dřív sloupu bývalých božích muk (?), 1497.

28.

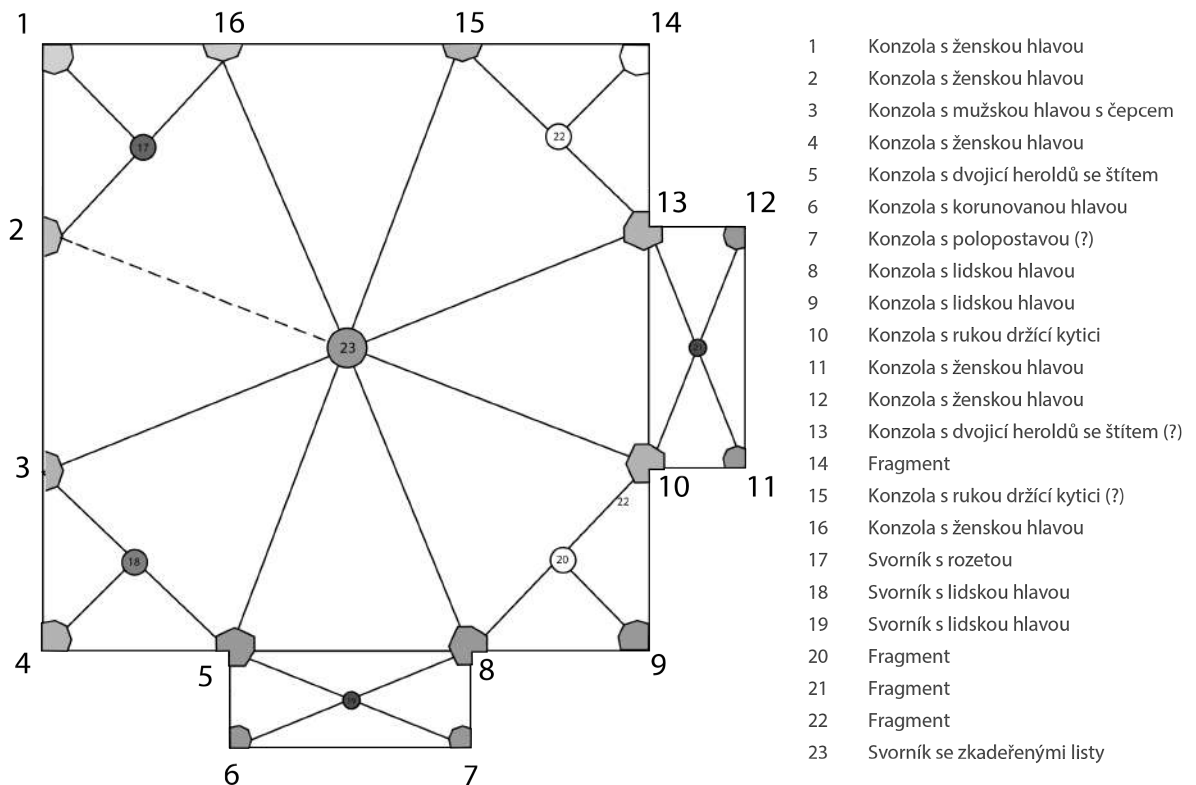
Loděnice, kostel sv. Markéty, první patro jižní věže – klenba, 1. čtvrtina 15. století

29.

Loděnice, kostel sv. Markéty, první patro jižní věže – klenební žebro, 1. čtvrtina 15. století.

30.

Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, plánec kamenosochařské výzdoby.

31.

Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.

32.

Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.

33.

Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.

34.

Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.

35.

Loděnice, kostel sv. Markéty, druhé patro jižní věže, klenební konzola, 1. čtvrtina 15. století.

36.

Blučina, kostel Nanebevzetí Panny Marie, kaple sv. Barbory, klenební konzola, kolem roku 1400.

37.

Znojmo-Louka, kaple sv. Šebestiána, klenební svorník s hlavou Krista, poslední čtvrtina 14. století.

38.

Znojmo-Louka, kaple sv. Šebestiána, klenební svorník s hlavou Krista, 1380–1400.

39.

Znojmo–Louka, kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava, kaple sv. Šebestiána, klenební konzola, poslední čtvrtina 14. století.

40.

Loděnice, kostel sv. Markéty, jižní boční loď, klenební konzoly, kolem poloviny 15. století.

41.

Loděnice, kostel sv. Markéty, fragmenty kamenických článků trojlodí (?).

42.

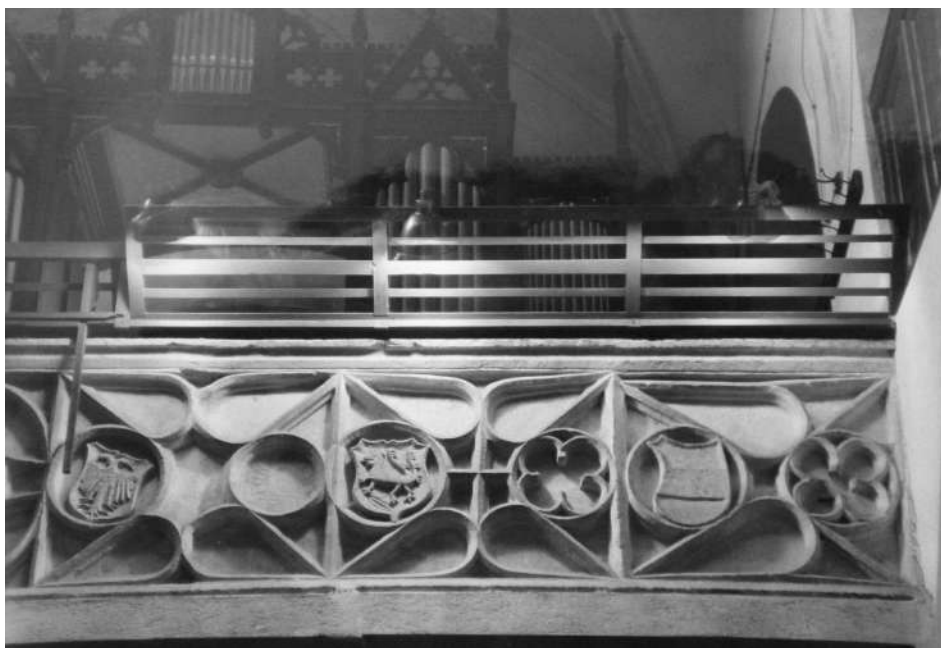
Loděnice, kostel sv. Markéty, fragmenty kamenických článků trojlodí (?).

43.

Loděnice, kostel sv. Markéty, kamenný parapet kruchty, po roce 1527.

44.

Loděnice, kostel sv. Markéty, kamenný parapet kruchty – detail, po roce 1527.

45.

Loděnice, kostel sv. Markéty, presbytář, fragment nástěnné malby, 2. čtvrtina 15. století.

46.

Loděnice, kostel sv. Markéty, křtitelnice, 16. století.

47.

Loděnice, kostel sv. Markéty, pieta, poslední čtvrtina 15. století (?).

48.

Loděnice, kostel sv. Markéty, pieta (boční pohled), poslední čtvrtina 15. století (?).

49.

Loděnice, kostel sv. Markéty, pieta (detail), poslední čtvrtina 15. století (?).

50.

Kladení do hrobu, třetí čtvrtina 15. století, polychromované dřevo, Kostel sv. Jana Nepomuckého v Dyji, církevní sbírka.

51.

Modlící se Panna Marie, konec 15. století, Brno, Moravská galerie Brno.

52.

Polopostava Bolestné Panny Marie, Moravská galerie Brno, 1510–1520.

53.

Znojmo-Louka, kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava, presbytář, před rokem 1425.

54.

Znojmo-Louka, kostel Nanebevzetí Panny Marie a sv. Václava, kaple sv. Šebestiána – klenba, poslední čtvrtina 14. století.

55.

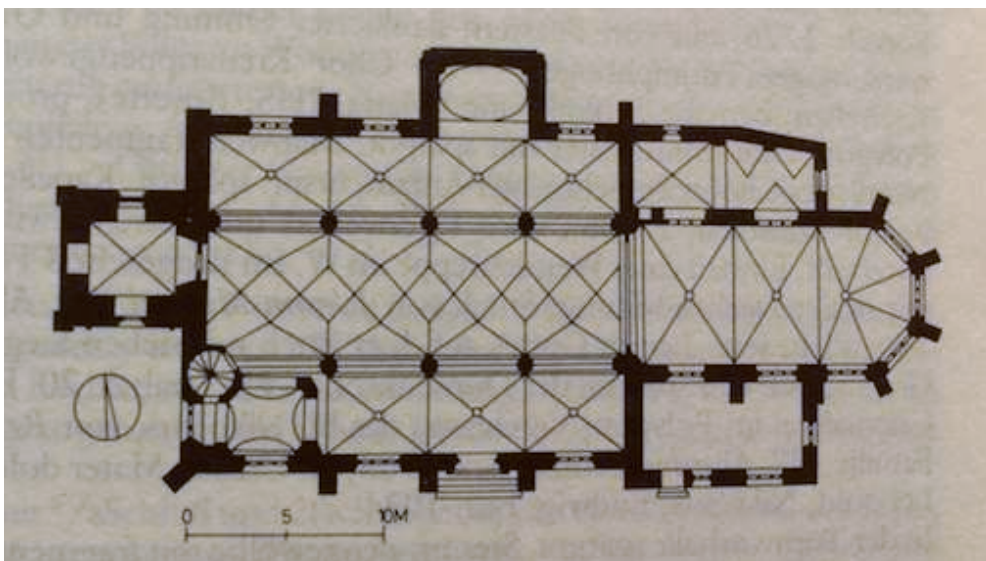
Znojmo, farní kostel sv. Mikuláše, severní předsíň, klenba, druhá čtvrtina 14. století.

56.

Znojmo, farní kostel sv. Mikuláše, severní předsíň, architektonická skulptura, druhá čtvrtina 14. století.

57.

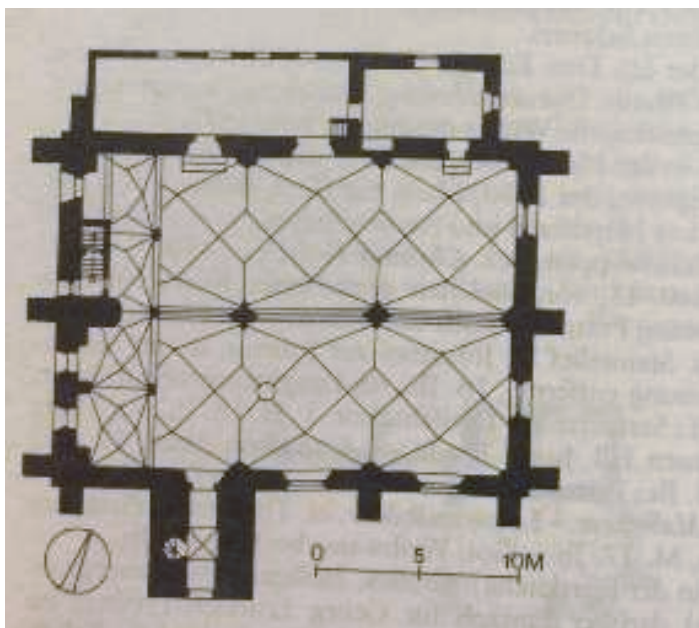
Stein an der Donau, kostel sv. Mikuláše, půdorys.

58.

Stein an der Donau, kostel sv. Mikuláše, hlavní loď – klenba, druhá polovina 15. století.

59.

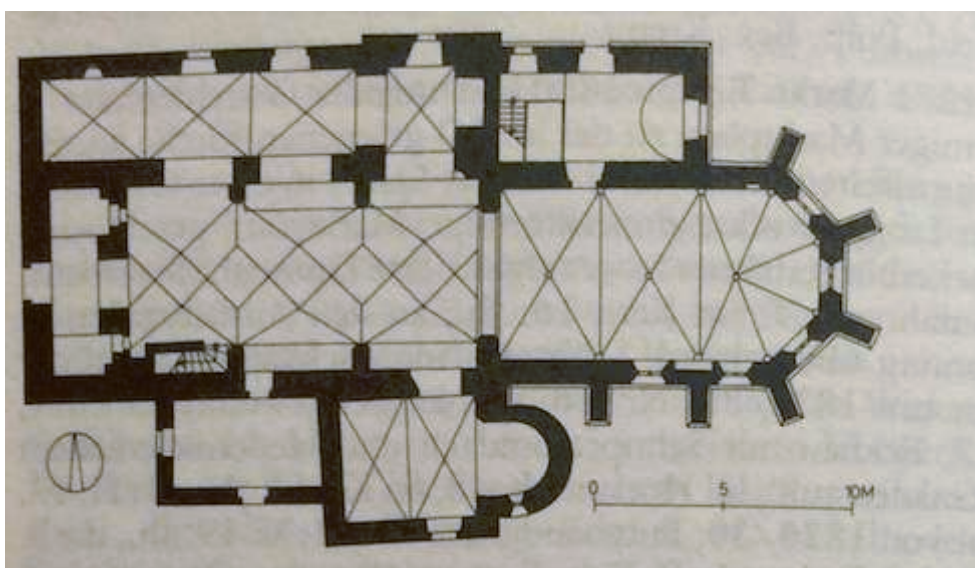
Pöggstall, kostel sv. Anny, půdorys.

60.

Pöggstall, kostel sv. Anny, klenba dvoúlodí – klenba, kolem roku 1480.

61.

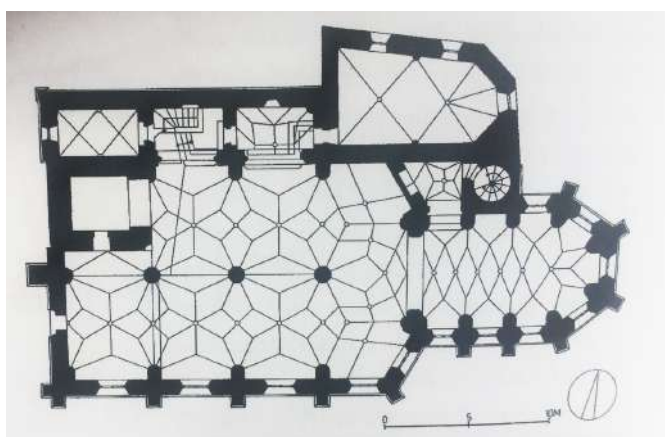
Rastenfeld, farní Nanebevzetí Panny Marie, půdorys.

62.

Rastenfeld, farní Nanebevzetí Panny Marie, hlavní loď – klenba, kolem roku 1500.

63.

Sankt Marein bei Knittelfeld, farní kostel, půdorys.

64.

Sankt Marein bei Knittelfeld, farní kostel, presbytář – klenba, 1437–1463.

Anotace

Jméno a příjmení:	Šárka Nováková
Katedra:	Katedra dějin umění
Vedoucí práce:	Mgr. Petr Čehovský, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Gotická architektura a výzdoba kostela sv. Markéty v Loděnicích
Název v angličtině:	Gothic Architecture and Decoration of St Margaret Church in Loděnice
Anotace práce:	Bakalářská práce se věnuje gotické sakrální architektuře kostela sv. Markéty v Loděnicích. Hlavní část textu se soustřeďuje na shrnutí dějin vesnice v období 13. do počátku 16. století, stavební historii kostela, analýze jeho architektonického řešení, kamenosochařské výzdoby, nástěnné malby i dobového mobiliáře. Součástí práce je zasazení těchto aspektů do kontextu soudobé sakrální architektury jižní Moravy s přesahy do Dolního Rakouska.
Klíčová slova:	Loděnice, gotika, architektura, sakrální, kostel
Anotace v angličtině:	This bachelor thesis is dedicated to gothic sacral architecture of Saint Margaret Church in Loděnice. The thesis summarizes the history of the village from the 13 th century to the early 16 th century as well as the history of the building. It includes an analysis of the architecture, stonemason and mural works in the interior and the equipment used in those times. The significant part of the text is providing a context to the architecture of southern Moravia and Lower Austria.
Klíčová slova v angličtině:	Loděnice, gothic, architecture, sacral, church
Přílohy vázané v práci:	Obrazová příloha (32 stran), vložené CD
Rozsah práce:	82 stran
Jazyk práce:	Český